

VÄSTGÖTA BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Välkommen att läsa Västgötabygden!

Tycker du att tidningen är läsvärd,
prenumerera gärna!

Ett årsabonnemang kostar, från 2024 = 200 kr.

Vid minst 10 ex. (i samma beställningslista)
rabatteras priset till 180:-/ ex.

Listan skickas till Västergötlands Hembygdsförbund,
Box 82, 532 21 SKARA

E-post: kansli@vhbf.se

Avgiften erläggs på en inbetalning till Västergötlands
Hembygdsförbunds bankgiro 378-5383.

Redaktionskommittén

OBS! Kopiering av sid 1-32 till andra hemsidor förbjuden.

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete, natur- och kulturminnesvård utgiven av Västergötlands Hembygdsförbund

Nr 5

Årgång 78

2023

Kinneulle. Kalkugnar laddade för bränning med kalksten och alunskiffer. Läs mer på sid 8. Bild: Benny Lönn

HKH Kronprinsessan Victoria
Västergötlands Hembygdsförbunds beskyddarinna

Bilden ovan är tagen vid Kronprinsessans vandring i
Västergötland i september 2017.

Kungliga Hovstaterna

Foto: Raphael Stecksén, Copyright: Kungahuset.se

Innehåll

Hembygdshälsningar från Lena, ordföranden	3
Med handens alla fingrar.....	4
Tre ”jubilarer i Tråvad 2023”.....	5
Om världsarv.....	8
Hembygdsmässa i Fornbyn, Skara.....	12
Tryckfrihetsförordningen, utsedd till världsminne av UNESCO.....	14
80-årsjubileum i Viared.....	15
Ornungastämman växer och stärker återväxten i spelmansleden	16
Minskade medel till folkbildningen hotar samhällsbygget	17
Förslag till Länsstyrelsen om Stora Bjurums brännvinsbränneri	18
Minnen från Habo skola i Töreboda	21
Gammaldags examen	23
Begravnings seder genom tiderna.....	24
Älvängens hönsgrård.....	26
Kungstorget i Göteborg 1900.....	27
Uppsnappat	28
Sommarsöndagar i Svenljunga hembygdspark.....	29
Våra adresser.....	31

Redaktör och ansvarig utgivare:

Monika Moberg Kilefors, Ekängsvägen 19,
549 40 Skövde. Tel: 070-642 56 70.

E-post: redvastgotab@gmail.com

Tryck: Åtta.45 Infomedia, Alingsås 2023.

Sex nummer per år med utgivning i slutet av februari,
april, juni, augusti, oktober och november.

Manus senast: 10/1, 10/3, 10/5, 10/7, 10/9 och 10/10.

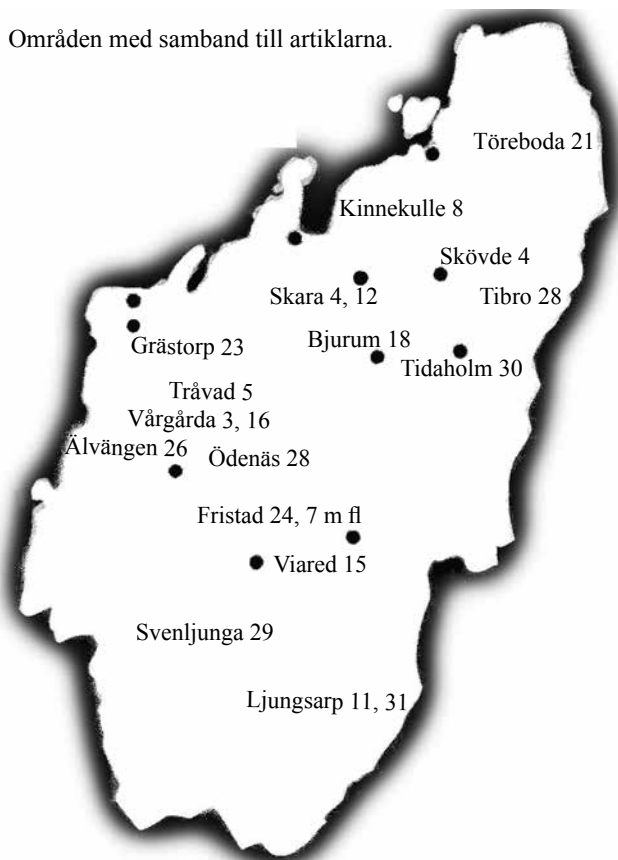
ISSN 0346-4954 www.hembygd.se/vastergotland

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Tidskrift för hembygdsarbete,
natur- och kulturminnesvård.
Medlemstidskrift för
Västergötlands Hembygdsförbund
Årgång 78
Utkommer med 6 nummer per år
Avgift 2023 160:-

Områden med samband till artiklarna.

Helt ideellt

Vår tidning är ganska unik. Vi som gör tidningen jobbar helt ideellt. Vi är en redaktionskommitté på sex-sju personer som träffas ett par, tre gånger per år och har samråd om innehållet. Vi tar gärna emot text- och bildmaterial som passar i vår tidning.

Vill du prenumerera eller har en adressförändring, ring till Eva Mann, telefon 0512-105 50, kontorstid på torsdagar 9–15 eller e-post: kansli@vhbf.se

I det här numret är vi ca 22 skribenter och fotografer som hjälpts åt. Ingen av oss får något arvode, vi gör det för att glädja andra och oss själva.

Du är också välkommen som medarbetare!

Välkomna till ett nytt nummer av vår fina tidning!

Idet förra numret berättade jag att vi i styrelsen skulle ha en uppstartsdag, tillika arbetsdag, för att sätta igång oss inför höstens uppdrag. Läs bland annat med början på sidan 18 att hembygdsförbundet har lämnat ett stöd till ett förslag att byggnadsminnesförklara Stora Bjurums brännvinsbränneri.

Sveriges hembygdsförbund bjöd in till Verksamhetskonferens i Stockholm. Konferensen var från fredag lunch till lördag lunch och vi var inbokade på Långholmen. Just det, det före detta Kronofängelset, som numera är hotell och konferensanläggning. Det var min första övernattnings i en cell och jag sov förvånansvärt gott. På hotellet fanns även ett museum som berättade om det tidigare fängelsets 250-åriga historia och just nu även en utställning om Isac Grünewald. Så tänker ni er ett besök i huvudstaden, så kan jag verkligen rekommendera ett besök på Långholmen. Det var ju inte detta som var det viktigaste just dessa båda dagar, utan såklart själva konferensen.

Utveckla men även förenkla

Det var representanter från både Sveriges hembygdsförbunds styrelse och kansli, kulturarvskonsulenter från runt om i Sverige, samt en till två styrelseledamöter per regionalt förbund som deltog. Det pratades om hur vi kan både utveckla men även förenkla kommunikationen mellan lokal hembygdsförening, regionalt förbund och nationellt förbund. Medlems- och bokföringssystem diskuterades, för att underlätta det administrativa för oss alla.

Hembygdssäkring

Hembygdssäkring ägnade vi också tid till. Vi har en bra försäkring att tillgå via förbundet som är anpassad till merparten av hembygdsföreningarnas fastigheter. Vi blev påmind om att påminna föreningarna om att gå utbildningen "Säker föreningsgård". En digital utbildning som berör de olika delarna i försäkringen som brand, vatten, juridik, inbrott, drift och människor. Man kan välja om man vill gå igenom utbildningen själv eller om man vill göra det tillsammans i föreningen i studiecirkelform. Mer information och länk till materialet hittar man via SHF's hembygdsportal, hembygd.se. Om föreningen väljer att, efter genomgången utbildning, certifiera sig, så får man ett diplom samt en självriskcheck till ett värde av 9 600 kr som gäller i tre år.

Lena Ramsberg,
ordförande i
VHBF

Från kommande årsskifte så kommer tidningen Bygd och natur, enbart finnas att läsas digitalt. Så för er som nu får den i brevlådan, efter årsskiftet så finns den bara tillgänglig via SHF's hembygdsportal, hembygd.se. Beslutet att lägga ner tidningen i pappersform, motiveras helt enkelt med höjda kostnader för material, tryck och distribution.

Vill du lära dig något nytt i höst? Det finns ett digert kursutbud riktat till hembygdsrörelsen som vi alla är välkomna att ta del av. Du hittar spännande kurser och work-shops bland annat via Prisma VG och SHF. Allt ifrån arkiv till byggnadsvård, intervju teknik till marknadsföring på sociala medier. Kanske finns det något som passar just för dig?

Nä, nu skall jag inte ta upp mer av din tid! Med önskan om en fin höst!

Lena

En doft av sommaren som gick. Nu får vi snart tända ljusen som lyser upp höstmörkret.
Foto: M Moberg Kilefors.

Med handens alla fingrar..

Imedia just nu tas mest tråkigheter upp. Energitjuvar som tar musten ur oss. Krig på flera områden på vår jord. Att människan blir så ondskefull när hat får råda. Under 60-talet var det också många stridigheter i världen. Äldste sonen, som lillebror kallade Kasse, var liten då och vi tittade ibland på den enda tv-kanalen. Där visades myskoxar från Norge. De var mycket imponerande men skrämmande, varpå Kasse kommenterade:

– De är nog farliga de där, nästan lika farliga som människor.

Har du hört om tant Stina som bet en hund?

Observera att det finns även ljusglimtar, men de får sälja det utrymme i media som de förjänar. Värsta nyheten är den som säljer. Journalisten fick nämligen lära sig i sin skola, att det är ingen nyhet om en hund biter en människa. Däremot om tant Stina, 85, gör ett kraftigt bett i grannens hund – vilket scoop det vore!

Spökskrivare och wellpapp

Under bokmässan nyss i Göteborg intervjuades två författare som var så kallade spökskrivare åt andra, mer etablerade författare. OBS! det var mycket hemligt. De hade gett löften om att inte yppa vilka deras uppdragsgivare var. När de pressades av intervjuaren sa en av dem, att det är inte konstigare att leverera texter än vad det är för en storföretagare att anlita underleverantörer.

Men visst låter det konstigt? Ser för min inre syn hur en samling nerklottrade A4-blad fylls på i en papplåda och staplas med välpaketerade spikar och skruvar i en transportbil för ruten mellan Malmö och Stockholm.

Träslöjdaren och hantverkaren Göran Olsson ställde ut sina alster på hantverksmässan i Fornbyn, Skara.

Förr när många av oss var vana att se människor använda sina händer i arbetet – när husmor eller husfar skalade potatis för hand, eller fick handpumpa upp vatten i köket för att värma i en kastrull på spisen, eller tillverka sina egna pinnstolar istället för att skruva ihop delar från ett IKEA-paket – då använde var och en den intelligens och de händer, som man var utrustade med. Detta apropå AI. Klarade man inte av allt så anlätade man hantverkare eller någon som, man sa, var ”säker” (ungefär som författaren som anlitar en spökskrivare, kanske?).

Ett pekfinger för en hel hand

I vår tid använder många pekfingret istället för hela handen. För att ringa eller skriva sms text så är tummen bra att ha. Sitter du vid en dator, då är det enklast att använda båda händerna, men för många duger pekfingret lika bra. Fast då motionerar man förstås inte hela handen.

Att använda hela handen

Om du besökte hantverksmässan i Fornbyn i början av september så kunde du se exempel på kreativitet och skaparanda. Roligt att träffa dem som tycker om att skapa vackra ting med sina händer (och kanske med hjälp av några hand- eller elverktyg) – smycken, kuddar, fågelholkar, träleksaker och mycket mera.

Vi träffade bl a Göran Olsson, träslöjdare och hantverkare från Skara. Ni ser de färgglada traktorerna på bilden nedan. Något för glada barn att leka med!

*Monika Moberg Kilefors
Text och foto*

Traktorer med sågade trävaror på släp.

Tre ”jubilarer” i Tråvad 2023

Tråvads fornminnesstuga som flyttades för 90 år sedan till Tomternas park.

De tre ”jubilarerna” är Tråvads fornminnesstuga – 90 år Tråvadsbro – 100 år Tråvads kyrka – 150 år

För Tråvads kyrka återkommer vi med en artikel i nästa nr av Västgötabygden.

Tråvads fornminnesstuga i Tomternas Park

I år är det 90 år sedan Tråvads fornminnesstuga flyttades till Tomternas Park från Larv. Fornminnesstugan stod ursprungligen i Hagen, Larv och var ett kyrkligt löneboställe. Den siste arrendatorfamiljen flyttade från gården 1930. År 1931 hade Tråvads gamla fornminnesstuga som stod i Gammaltråvad blivit för trång och svampangripen och ansågs inte längre vara användbar. Stugan såldes till Skårs hembygdsförening och lär vara den lilla stuga som nu står i Levene hembygdsgård. Tråvads fornminnesförening, som hembygdsföreningen hette då, såg sig om efter en annan stuga. Den var först meningen att sättas upp på den tidigare plats. Det var då de fick möjlighet att köpa stugan i Hagen. I ett tidningsreferat står det att stugan var minst 200 år, byggd i kraftigt ektimmer och av ryggåstyp. Otto Johansson

på Tomterna, Tråvad, skänkte föreningen en tomt på ett tidigare torpboställe. Då fanns ingen skog på området. Den flyttade stugan byggdes upp igen av snickarna Viktor Rydevald och Sven Karlsson. Man försökte få den att se så ursprunglig ut som möjligt. Kostnaden för allt skulle uppgått till ca 600 kr. Mycket arbete lades ner av föreningens medlemmar på att rengöra alla saker från den gamla fornminnesstugan så att de inte tog med sig hussvamp in i den nya. Den 6 augusti 1933 var det dags för invigning. Då samlades över 600 personer i Tomternas Park enligt ett tidningsreferat. Kyrkoherden i Larv, Gustaf Linder, invigningstalade och låste upp

Inredningen i Tråvads fornminnesstuga. Foto från 1933.

Träfigurer. Miniutställning med träsnidaren Herman Rosells träfigurer.

stugan med en nyckel som hade tillhört Tråvads gamla kyrka. Därefter vidtog ”muntrationer” såsom musikorkester, sång, lekar av olika slag, uppträdande med den historieberättande ”västgötaknallen” Wilhelm Ljungström, kaffesevering med mera.

Området runt om användes under många år till hembygdsfester och andra arrangemang, därav namnet Tomternas park. Under 1950-talet var det främst Tråvads IF som anordnade festerna. Den sista hembygdsfesten hölls 1959. Scenen fanns kvar i många år. Flera av dåtidens mest kända svenska artister har uppträtt i Tomternas Park, såsom Karl Gerhard, Snoddas, Ingeborg Nyborg, Jan Lindblad, Sigge Fürst och biskopen Dick Helander. Så länge Tråvadskören fanns sjöng de in våren på Valborgsmässoafton vid fornminnesstugan. Nutida tradition är en årlig friluftsgudstjänst i juni.

Under de nittio åren har fornminnesstugan underhållits allt efter behov. Senast ifjol lades hela taket om och ommålning utvändigt. Nya föremål har under åren skänkts till stugan.

Fornminnesstugan 90 år

Söndagen den 13 augusti firade vi stugan i just Tomternas Park. Efter mycket oro om vädret skulle sätta käppar i hjulet, så blev det en perfekt solig eftermiddag. Drygt 50 personer letade sig in i skogsdungen där stugan ligger. Firandet startade med en tipspromenad för både vuxna och barn. För de vuxna var det frågor enbart om Tråvad och Längjum som är föreningens främsta verksamhetsområde. Stugan var öppen för besök och en gammal Grälle-traktor fanns till beskådan utanför. Vi hade en miniutställning med träsnidaren Herman Rosells figurer, samt en mindre fotoutställning. Båda utställningarna bjöd in till en hel del samtal. Herman Rosell bodde under andra halvan av 1920-talet vid St Hovs stationssamhälle och därefter tre år i Vara.

Besökarna hade med sig egna kaffekorgar och slog sig ner runt om stugan. Klockan tre startade det fasta programmet med att föreningens sekreterare Gerd Johansson berättade lite både om stugans historia och själva Tomternas Parks historia.

Diplomutdelning

Därefter klev två representanter för Västergötlands hembygdsförbund fram, Rolf Larsson, Saleby och Monica Rosberg, Larv. De hade till uppgift att överraska styrelsemedlemmen Anders Bengtsson med ett välförtjänt diplom. Anders är föreningens klippa i allt vad som heter hantverksmässigt arbete. Och då speciellt omvårdnaden och tillsynen av just fornminnesstugan. Därför var det extra roligt att kunna få uppvakta honom med ett diplom just denna dag.

Det fasta programmet avslutades med Emanuel Carlsson, Gökhem, som underhöll med folkmusik på nyckelharpa. Emanuel har tidigare varit präst i bygden och ett välkänt ansikte för många. Många stannade kvar länge efteråt och de som inte hunnit gå tipspromenaden kunde göra det nu.

Tråvadsbro 100 år

Den gamla landsvägen mellan Vänersborg och Falköping som går genom Tråvads samhälle var redan under medeltiden en av Västergötlands viktigaste leder. Den första bron över Lidan tros ha byggts på 1100-talet vid byn Gammaltråvad på initiativ av biskop Bengt den Gode som lät bygga flera broar i Skara stift. Här fanns en perfekt plats för ett brobygge. Mitt i ån finns en bergsholme så man kunde enkelt göra två brospann över ån. Marken på båda sidor av ån består också av berg och är en stabil grund för brofästen. En annan fördel var också att berget nådde tillräckligt högt över åns högsta vattennivå. Bron var fram till 1892 Tråvads enda förbindelse över Lidan. Den allra första bron har säkert ersatts med nya flera gånger genom århundradena. Nuvarande stenbro byggdes 1923 för att bättre motsvara den tidens krav. Ansvarig för brobygget var entreprenören Karl Persson från Larv. Övriga brobyggare ska inte ha varit från trakten utan bodde inkvarterade runt om. Några hade med sig sina familjer och hyrde in sig i mindre stugor. Stenen till bron hade huggits upp året innan och hämtades från bergsknallar i Gammaltråvad. Så här beskrivs bygget i boken Tråvads socken, landsbygdsdelen 1850-2000 s 112:

”Pålar ställdes i ån och på dem gjordes en bågform av trä och på den lades de kilformade stenarna. På så vis blev bron självbärande när den var klar. En träbro hade byggts provisoriskt vid sidan av brobygget. Traktens lantbrukare ställde upp med hästskjutsar för transport av bromaterial och vägfyllnad. Skrotstenen

Tråvadsbro 100 år. Den gamla landsvägen mellan Vänersborg och Falköping som går genom Tråvads samhälle.

som blev över vid upphuggningen ur berget krossades med en bergskross som drogs av en fotogenmotor. Den krossmassan lades sedan på Bräddehagsvägen”.

Bron är fortfarande i allmänt bruk. Den EU-anpassades 1990, då den förstärktes och breddades med armering och betong. Det gamla räcket med stenpelare togs bort och ersattes av ett nytt modernt räcke.

Eftersom det finns fall vid bron blev platsen som ett litet centrum. Under senare delen av 1800-talet fanns här två kvarnar, smedja, benstamp, garveri, krog och affär. En kvarnbyggnad och smedjan, ombyggd till ateljé, samt några bostadshus finns kvar.

Tråvads kyrka 150 år

Den 19 oktober 1873 invigdes Tråvads nya kyrka av kontraktsprosten Nils Magnus Stenholm från Floby. Beslutet om att bygga en ny kyrka hade tagits 1863 och därefter började man samla in pengar.

Den 19 oktober 2023 är det således 150-årsjubileum. Vi återkommer med ett referat i Västgötabygden nr 6, som utkommer i slutet av november.

*Gerd Johansson
Tråvads Hembygdsförening*

Diplomutdelning till Anders Bengtsson. Han flankeras av Monica Rosberg och Rolf Larsson, Västergötlands hembygdsförbund.

Dialekter

Föreningsblad för Västgötalitteratur nr 3 2023 har publicerat en artikel av **Ann-Britt Boman** – Något om västgötadialekten. Här följer några exempel:

Exter – påhitt konster. Han hade så möcke exter för säk.

Huttla – bråka. Dä va inget å huttla mä.

Häpet – bråttom. De ä la inte så häpet!

Håva, sidorna på höskrindan. Hölasset var högre än håvera.

Kevhänder – vänsterhänt. En feck inte va kevhänder i skolan.

Om världsarv

Olaus Magnus, Kalm, Linné m fl beskriver Kinnekulle som ett paradys av skönhet och naturrikedom. Ett arv att förvalta och föra vidare. Ett världsarv. Kinnekulle marknadsförs som naturskönt även i dag. Ett världsarv?

Ett världsarv är kultur- och naturmiljöer som anses vara unika och betydelsefulla i hela världen.

År 1972 antog UNESCO (Förenta nationernas organisation för utbildning, vetenskap och kultur) världsarvskonventionen, en konvention om skydd för världens kultur- och naturarv. Sverige ratificerade konventionen år 1985.

År 2020 är 194 länder anslutna till konventionen. Det finns 1154 världsarv i 167 länder. Av dessa är 897 kulturarv, 218 naturarv och 39 blandade objekt. I Sverige finns 15 världsarv. Av dessa är 11 kulturarv, två naturarv och ett blandat objekt. Antalet kulturarv är alltså långt fler än naturarven.

Ett världsarv måste uppfylla minst ett av tio kriterier (se nedan), med undantag för kriterium sex som världsarvskommittén endast antar som kriterium tillsammans med andra kriterier. År 1992 antog världsarvskommittén möjligheten att ge områden med värdefullt kulturlandskap världsarvstatus, vilket blev det första internationella instrumentet för att skydda denna typ av område. Medlemslandet är i enlighet med konventionen förpliktigt att sörja för att världsarvet bevaras åt eftervärlden. (År 2010 ratificerade Sverige Den

Ortoceratit: Det kan finnas upp till tio stycken bläckfisksfossil på en kvadratmeter kalkhäll.

europiska landskapskonventionen, vilket innebär att den konventionens regler skall följas vid all landskapsplanering och -vård (skydd).

Det står medlemsländerna fritt att till UNESCO nominera objekt, som man önskar placera på listan för framtida världsarv. En fundering är om det finns tillräckligt med Linnéanska värden på Kinnekulle för att platsa på världsarvslistan. Kinnekulle genomgår just nu en förändring av landskapsbilden som följd av fabriksbyggen, villaområdesetableringar, byggande av anläggningar för turism och friluftsliv, såsom ställplatser för husbussar, mountainbikeleder och andra leder.

Arv

Ett världsarvsområde inrymmer begreppen kulturarv, naturarv samt kulturlandskap. Ofta är de integrerade med varandra. Exempelvis har höskörd- och slätterkulturen genererat en rik slätterängsflora. Eller så har naturarvet en kalkrik berggrund genererat kulturarvet betongsilos. Kinnekulles arv är starkt kopplat till berg och människors användande av detsamma samt som undergrund för olika växtsamhällen.

Det tidigaste arvet är Big Bang för 15 miljarder år sedan, alltså början till vårt universum. Prata om arv. Vårt solsystem och jordklotet hittade sin form för fem miljarder år sedan. Tänk att få arva en sol. För tre miljarder år sedan dyker de blågröna algerna upp, en levande organism som genererar syre. Tänk att kunna andas. Trots andningsmöjligheten tog det många år innan människan dök upp, och det började skapas kulturarv av det mycket gamla naturarvet.

Kinnekulle och Carl von Linné

Berget Kinnekulle är 1,4 mil långt och 0,7 mil brett samt har en höjd på 250 m över omgivande slättland och Väneren. Berget är underlagrat av gnejs och uppbyggt av lager av sedimentära bergarter. Det understa lagret är 540 miljoner år gammalt, och dess övre lager är 420 miljoner år gammalt. Ovanpå de sedimentära bergarterna ligger en lavabergart som bara är 280 miljoner år gammal. De sedimentära bergarterna innehåller en mängd spårfossil och vanliga fossil, som visar upp hur den biologiska mångfalden såg ut och utvecklades för miljontals år sedan. Prata om naturarv.

Bergets landskap är vackert och mosaikartat, bestående av åkermark, lövskog, barrskog, våtmarker, betesmark, ängsmark, byar, byggnader, vägar, alléer, stenmurar m m. Allt med en flora som styrs av bl a berggrunden, jordtypen och fuktighetsförhållanden.

Marken har ofta hög kalkhalt, som gynnar förekomsten av exempelvis orkidéer (Det blommande berget). Det finns en hel del guckusko, som säkert är en kvarleva från en tid på berget när slätterängarna var vanligare.

Kinneulle har beskrivits och besjungs av många. Ska en väljas får det bli Carl von Linné, som besökte Kinneulle år 1746 och registrerade dess berggrund, natur och kulturlämningar. Han överförde det floristiska naturarvet till ett kulturarv genom att sortera växterna efter bl a antalet ståndare och pistiller (Linnés sexualsystem) samt att namnge växterna enligt det så kallade binära nomenklatursystemet; att växterna namnges på latin med ett släktnamn och ett artepitet. Det systemet är internationellt. Linnés lärjungar reste över hela världen och samlade in växtmaterial för registrering och namnsättning.

Stenhuggarnas berg

Kinneulles bergarter har, sedan länge, använts till olika saker, se följande komprimerade lista. I dag finns ett aktivt stenhuggeri.

Bondestenålderns människor begravde sina döda i hällkistor, byggda av röd kalksten. Bronsålderns människor högg in sina bilder i sandstenen, s k hällristningar. På sen järnålder höggs runstenar i kalksten och sandsten. På tidig medeltid byggdes katolska stenkyrkor i sandsten, kalksten och murbruk av bränd kalksten. På 1200-talet höggs så kallade liljestenar i sandsten. I början av 1700-talet höggs milstenar i grå kalksten. Vid sekelskiftet 1700/1800 utvanns alun ur alunskiffern. I mitten på 1800-talet höggs kvarnstenar i gnejs. År 1892 startades cementtillverkning av röd kalksten. Tillverkningsen upphörde år 1978. Under andra världskriget producerades skifferolja ur alunskiffer.

Det har huggits sten sedan kyrkobyggandet ända till i dag. Sten har bl a levererats till domkyrkan i Mariestad, domkyrkan i Skara, till Trollhätte kanal och till vattentornen i Lidköping och Skara. Kalk har bränts till mitten av 1960-talet.

Stenanvändarlistan är lång och visar upp ett påtagligt kulturarv med stenkontakt ända från bondestenåldern till dags dato. Det har funnits ett 20-tal kalkbruk på Kinneulle. Antalet kalkstensbrott är legio, runt hela berget.

Olof Skötkonung

De äldsta kristna gravarna i Skaraborg är från 900-talet. Då dyker det även upp kristna runstenar med inhuggna kors, bl a en i Källby. Kristendomen är på frammarsch. På sandstensterrassen i Husaby finns då en träkyrka samt flera heliga källor. År 1008 döptes kung Olof Skötkonung i Husaby, och blir därmed den första döpta kungen i Sverige. Första biskopen i Husaby hette Thur-

Hällristningar: Vad vill yxmannen från bronsåldern berätta?

got, biskop under åren 1014-1030. Vilken betydelse kungadöpet har haft för kristnandet i Sverige må vara osagt. Men på Kinneulle och i dess närhet byggdes det på 1100-talet ett tiotal stenkyrkor, varav sex finns kvar. Under 1100- och 1200-talen byggdes cirka 500 kyrkor i Västergötland. I Västergötland finns cirka 530 liljestenar. De flesta finns kring Kinneulle, där de troligen tillverkades. De har använts som gravhällar. Med vissa frågetecken finns här ett kulturarv, bestående av kyrkobyggen med start i ett kungligt romerskt-katolskt dop.

Naturvärden på Kinneulle speglade av olika skyddsformer

Att Kinneulle har höga naturvärden, kulturvärden och kulturlandskapsvärden framgår av följande komprimerade lista: Det finns skogliga biotopskyddsområden och naturvårdsavtal. Det finns hela 18 naturreservat på Kinneulle. Så gott som hela Kinneulle ingår i ett naturvårdsområde, som bl a reglerar granplantering och byggande av torn och master, alltså värnar landskapsbilden. Kinneulle är riksintresse för stora naturvärden, kulturvärden och friluftslivsvärden, alltså värden som tillhör hela Sverige. Kinneulle är även ett natura 2000-område inom EU, som värnar om bl a kalkgräsmarker, alltså värden som tillhör hela Europa. Sveriges riksdag har fastställt 16 stycken miljökvalitetsmål. Exempelvis det 13:e målet, "Ett rikt odlingslandskap", säger att odlingslandskapets biologiska mångfald och kulturmiljövärden ska bevaras och stärkas. Götene kommun ingår, tillsammans med kommunerna Lidköping och Mariestad, i biosfärområdet "Vänerskärgården med Kinneulle". Ett av huvudsyftena med

Kalkugnar laddade för bränning med kalksten och alunskiffer.

ett biosfärområde är att bevara biologisk och kulturell mångfald, ekosystem och landskap. Biosfärområdet ingår i UNESCO:s nätverk och har alltså ett internationellt värde. Senast har Kinnekulle blivit en del av ”Plåtbergens geopark”, också inom UNESCO:s nätverk, med internationell status.

Östra sidan av Kinnekulle rymmer stora arealer kalkrik alvarmark med en rik flora av bl a Sankt Pers nycklar, Adam och Eva samt den diminutiva men ovanliga kalknarven. Västra sidan av Kinnekulle hyser många grova ekar och ädelträdslundar. I lundarna dominerar, i fältskiktet, skogsbingel och den rikligt vitblommande ramslöken. Centralt på Kinnekulle, söder om Högekullen, finns ett väl utbildat drumlinsystem från istiden, ett naturarv.

Kinnekulle har minst sex stycken säterier/herrgårdar, med medeltida anor. Torp och backstugor är många. Torpgrunder och spisorösen är också många. Fina arbetarbostäder från början av 1900-talet finns. Det har funnits tre mekaniska stenhuggerier. Ett är i dag industriminne och arbetslivsmuseum. Prata om kulturarv.

Maja Hagerman stipendiat

Författaren och filmaren Maja Hagerman, tidigare en flitig artikelförfattare i Bygd och Natur, får årets Göran Palm-stipendium. En av Maja Hagermans senaste böcker är Käre Herman, en biografi över rasbiologiska institutets grundare. Den 21 oktober deltar hon i ett seminarium på Jakobsbergs folkhögskola.

UNESCO:s tio världsarvskriterier

- 1) Vara ett mänskligt mästerverk.
- 2) Visa på viktiga förändringar inom arkitektur, stadsplanering, teknologi, monumental konst eller landskapsdesign.
- 3) Bära på ett unikt eller ojämförligt vittnesbörd om tradition eller civilisation (levande eller utdöda).
- 4) Vara en enastående representant för ett eller flera viktiga steg i människans utveckling.
- 5) Vara ett enastående exempel på mänsklig bosättning eller användning av land/vatten.
- 6) Vara helt eller delvis associerad med händelser eller levande traditioner med idéer eller av trosuppfattningar, eller med enastående konstnärliga eller litterära verk av betydelse för hela världen.
- 7) Innehålla fantastiska naturfenomen i ojämförligt vackra naturområden och estetiskt värde.
- 8) Vara enastående exempel som representerar viktiga steg i jordens historia.
- 9) Vara enastående exempel som representerar betydelsefulla pågående ekologiska och biologiska processer inom evolutionen och utvecklingen av ekosystem.
- 10) Innehålla det allra viktigaste och mest betydelsefulla habitatet för på-platsen-bevarande av biologisk mångfald.

Lever Kinnekulle upp till att vara ett enastående mästerverk?

*Benny Lönn
Text och bild*

Föreläser du, visar film, framträder i en musikgrupp?

Vi vill få fler uppgifter om personer/grupper/föreläsare/filmförevisare etc att uppdatera VHBF:s lista på hemsidan som kan engageras vid sammankomster som årsmöten, föreningskvällar eller andra föreningsmöten.

VHBF förmedlar enbart kontaktuppgifterna som information till föreningarna.

Hör av er till kansli@vhbf.se

VHBF:s kansli

Ge gärna en gåva till Tengelandsfonden!

Har du problem att komma på en lämplig födelsedagsgåva till den som redan har allt eller funderar du på att skänka en gåva för att hedra minnet av en person som har gått bort?

Vet du om att du kan ge en gåva till Tengelandsfonden? Ditt stöd är värdefullt och bidrar till att stötta personer som gör ett viktigt arbete för vårt kulturarv.

Vem var Tengeland?

Folke Tengeland (1913–1979) hade varit redaktör för Västgötabygden i över 20 år, då han tragiskt avled i en trafikolycka den 20 november 1979. Dagen före hade han mottagit Skaraborgs läns kulturpris för att han genom mångårig verksamhet bidragit till att fördjupa och bredda kunskapen om Västergötlands rika hembygds-kultur.

Tengelandsstipendiet

Penningssumman skänktes av familjen till en stipendiefond att utdelas i samband med förbundets årsstämma. I familjen Tengelands gåvobrev står att ”avkastningen från minnesfonden skall tilldelas person, förening eller liknande som i likhet med Folke Tengeland bidragit till att fördjupa och bredda kunskapen om Västergötlands rika hembygds-kultur”.

Tengelandsstipendiet har delats ut varje år sedan 1981. En kommitté bestående av två styrelseledamöter från förbundsstyrelsen och en representant för familjen Tengeland utser stipendiaten. Prissumman är f n 7 500 kr.

Senare har tiderna förändrats och avkastningen på fonderade pengar har sjunkit sedan fonden bildades.

En insamling till Tengelandsfonden brukar göras vid hembygdsförbundets årsstämmor, men under senare år har några av stämmorna genomförts digitalt och det har därför inte gett några insättningar till fonden.

Bankgiro eller swish

Kommittén tar tacksamt emot förslag på stipendiat. Tengelandsfonden har ett eget bankgiro 5760-9018 och swish 123 358 23 68 för minnesgåvor m m. Kontakta gärna vårt kansli för mer upplysningar.

Se våra adresser på sidan 31.

*Jan-Olof Berglund
kassör i VHBF*

När regnet öser ner är det skönt att sitta i ett varmt uterum.
Foto: Privat.

Byavandring i Amnabo, Ljungsarp

Ljungsarps Hembygdsförenings byavandring i Amnabo genomfördes en söndag i augusti. Ordförande Ulla Andersson hälsade välkommen och därefter berättade Göran Ek om sin gård. Hans föräldrar John och Märta Ek köpte gården år 1939 av Karl Ottosson. Därefter blev Göran ägare till gården år 1980. Numera äger de också Ottossons i Amnabo, som Enar ägde efter sina föräldrar John och Selma Ottosson. John och Karl var bröder. Eftersom regnet öste ner var det skönt att sitta i Carina och Görans uterum. Göran berättade om de andra båda gårdarna som skulle besöks. Gustav och Sigrid Tholin köpte fastigheten år 1931. Nuvarande ägare Carina och Göran Ek. Hallatorpet kom till släkten år 1888. Nuvarande ägare är Sonja och Lars Fritz samt deras två söner, boende i Skillingaryd. Där har varit en fotbollsplan på en ödeåker kallad ”Flikavallen” på 1940-talet. Ulla tackade Carina och Göran och informerade om kommande filmvisning från ”Kolmilan 1997” den 27 september.

*Laila Andersson
Ljungsarp*

Dialekter

Föreningsblad för Västgötalitteratur nr 3 2023 har publicerat en artikel av **Ann-Britt Boman** – Något om västgötadialekten. Här följer några exempel:

Kölla – göra upp eld i spisen. Här är töre å kölla mä. Töre är tjärved av tall.

Lömössa – pälsmössa. Ja får ta på mäk lömössa i tjurda (kylan).

Mässan i Fornbyn, Skara. Kaffevärdarna under dagen – Lena Svensson, Britt-Marie Karlsson och Marianne Sännek. Foto: Freddie Wendin.

Hembygdsmässa i Fornbyn, Skara

Hembygdsmässan, som anordnades lördagen den 2 september av Skara Gille i Fornbyn, bjöd på vackert väder, fina hantverk och vackra ting. Många var besökarna och åldrarna varierade från små barn till vuxna.

Den gamla brandbilen var på plats och detta lockade naturligtvis många av barnen. Ett 40-tal utställare fanns på plats när porten till Fornbyn öppnades.

I Rackebyladan fanns Skara Gillens lotteri, och under drygt tre timmar såldes 400 lotter. Åtgången var stor och vinsterna var varierande med allt från hantverk till hembakat bröd.

Västergötlands hembygdsförbund fanns också i ladan och presenterade sin verksamhet.

Träslöjdare Derek Eder. Foto: Freddie Wendin.

I ladan fanns även hantverkare av olika slag – med smycken, skinnhantverk, litteratur från Västergötland med mera.

Utanför Rackebyladan hade träsnidaren Derek Eder ställt upp sin träsvärv och visade hur svarvning i trä gick till. De som ville prova på träsvärvning hade denna dag möjlighet med hjälp av Derek.

Att se en bit trä formas och växa fram till ett vackert hantverk var fascinerande tyckte många. En liten två-åring stannade och tittade och kunde inte slita sin blick från detta trolleri.

På gräsmattan fanns flera tält uppställda för de många utställarna och utbudet var varierande. Där fanns smycken, träsniderier, stickade och virkade kläder, bilder och böcker och mycket annat. Naturligtvis blir mässorna mötesplatser för hantverkarna och slöjdarna, nya och gamla nätverk knyts ihop och det skapas en god gemenskap. Besökarna får inspiration vid dessa mötesplatser och kanske får man en kick som gör att man plockar fram ett hantverk som man tidigare lagt åt sidan.

Vid kaffeserveringen och korvförsäljningen ringlade sig köerna, några extra turer fick göras till stadens livsmedelsaffär för att köpa mer korv och bröd.

Att kunna erbjuda besökarna kaffe med dopp eller annat är ett måste för att en sådan här dag ska bli lyckad. Många träffar gamla vänner och sätter sig ner och språkar över just kaffetåren.

Mässan i Fornbyn, Skara. Gunilla Landahl visade sina vackra och handarbetade kuddar i Rackebyladan. Foto: Freddie Wendin.

Under del av dagen framträdde Emma och Simon med vacker musik och sång. Många var de besökare som satte sig ner och drack kaffe med dopp och tog del av underhållningen.

Skara Gille har under några år varit anordnare för denna mässa, ett trevligt inslag när hösten börjar närma sig. Att solen lyste i stort sett hela dagen gjorde den inte sämre. En god stämning och en positiv atmosfär bjöd dagen på för både utställare, besökare och anordnare

*Lena Brodin
Skara*

Dialekter

Föreningsblad för Västgötlitteratur nr 3 2023 har publicerat en artikel av **Ann-Britt Boman** – Något om västgötdialekten. Här följer några exempel:

Frivågen – djärv. De e inte bra å va så frivågen.

En sa tänka säk för.

Go te – i stånd att. E du go te löfta den här stenen?

Solegrånn – liten stund. Vänta bara ett solegrånn!

Smult – smält ister, fläskflott. Efter slakten fanns det mycket smult att ta vara på.

Sältebalj – saltbalja. När vi slaktat, saltades fläsket ner i saltebalja.

Tullamutt – oväsen. De ble rysligt tullamutt.

Äfseter – varp på väv, sista biten.

Sopa upp alla äfseter!

Öfsadröp – vatten som droppr direkt från taksågget. Stå inte i öfsadröpet!

Det finns ju hängrännor.

Mässan i Fornbyn, Skara. Under dagen framträdde Emma och Simon med musik och sång. Foto: Freddie Wendin.

Nästa nummer av Västgötabygden

Nummer 6 ges ut i slutet av november 2023. Författarna i denna skrift är själva ansvariga för innehållet i sina artiklar. Redaktionen förbehåller sig rätten att korta och redigera insänt material. Ange om möjligt bildfotograf. Bidrag och tips till tidningen mottas tacksamt av redaktionen, liksom tidskrifter och böcker som önskas anmälda. Insända texter och bilder anses som godkända för publicering på vår hemsida.

**Eftertryck och kopiering förbjudet
utan medgivande av artikelförfattare.**

Tryckfrihetsförordningen

– utsedd till världsminne av UNESCO

Den svenska tryckfrihetsförordningen från 1766 har i år utsetts till världsminne av Unesco. Förordningen var först i världen, och innebar både rätten att uttrycka sig fritt och att ta del av allmänna handlingar. I dag bevaras det unika källmaterialet på Riksarkivet och Kungliga biblioteket (KB)

År 1766 antog Sverige som första land i världen en lag som reglerade rätten till det fria ordet – tryckfrihetsförordningen. Den bestod av två delar:

- Rätten för alla att publicera tankar, åsikter och känslor i tryck.
- Rätten för alla att ta del av myndigheternas och de styrande organens handlingar (till exempel beslut, protokoll och utredningar), och trycka dem om man ville. Den rättigheten kallas för offentlighetsprincipen.

Yttrandefrihetsgrundlagen (1991:1469), ofta förkortad YGL, är den yngsta av Sveriges grundlagar, och togs i bruk 1992. Yttrandefrihetsgrundlagen är tillsammans med tryckfrihetsförordningen en av de två så kallade mediegrundlagarna i Sverige.

Alla medborgare har rätt att uttrycka sina åsikter, tankar, känslor i radio, tv, videogram, ljudupptagningar eller andra sorters upptagningar.

Yttrandefrihetsbrotten är begränsningar i yttrandefriheten, till exempel gällande hets mot folkgrupp.

Peter Forsskål

Den 2 december 1766 införde Sverige Tryckfrihetsförordningen, som då blev världens första lag för allmän tryckfrihet och yttrandefrihet. Men vägen dit hade varit lång.

Redan 1759 försökte docenten och filosofen Peter Forsskål både på latin och svenska ge ut en avhandling i juridik, *De libertate civili*. Skriften förbjöds av politiska skäl.

Peter Forsskål, född 1732 i Helsingfors i Nyland, var en svensk naturforskare, orientalist och filosof och en av den svenska liberalismens främsta föregångare.

1751 erhöll han det Guthermuthska stipendiet och fortsatte sina studier i Uppsala med Carl von Linné

som en av sina lärare och sedan vid universitetet i Göttingen från 1753.

Forsskål lät nu professor Niclas von Oelreich titta på den svenska texten och fick den godkänd efter några justeringar. Tryckningen av pamfletten ”Tankar om borgerliga friheten” bekostade Forsskål själv, men även detta försök att avskaffa censuren stötte på motstånd.

Forskningsresa till Jemen

Forsskål var en av Linnés viktigaste lärjungar. I Uppsala förvärvade han kunskaper i botanik som gjorde att han rekryterades till den danska forskningsexpeditionen till sydvästra delen av Arabiska halvön som startade i januari 1761. I Jemen drabbades Forsskål av malaria och avled den 11 juli 1763. Den ende överlevande av expeditionens fem deltagare var Carsten Niebuhr som återkom till Danmark 1767.

Om Forsskål skriver Niebuhr senare bland annat: ”Forsskål var den lärdaste mannen i hela sällskapet, och hade han kommit tillbaka levande skulle han kanske ha varit den lärdaste i hela Europa. Han var arbetsam, han föraktade alla faror, besvärligheter och försakelser. Hans fel var hans diskussionslust, hans självrådighet och hans hetsighet”.

Forsskål fick således inte uppleva att hans vision om avskaffande av censuren blev verklighet.

Flera var de lärde män, bl a riksdagsmannen Anders Nordencrantz, som drev på så att tryckfrihetsförordningen äntligen kunde bli lag 1766.

Anders Chrydenius

Under ledning av den österbottniske kyrkoherden och riksdagsmannen Anders Chrydenius (1729–1803) genomdrev mösspartiet vid riksdagen i Gävle den 2 december 1766 antagandet av en tryckfrihetsförordning som stoppade censur och införde offentlighetsprincipen för offentliga handlingar i svenska myndigheter, således även i Finland.

Monika Moberg Kilefors

.....

80-årsjubileum i Viared

Viareds Natur- och Hembygdsförening fyller 80 år i år. Det firades stort söndagen den 27 augusti. Festlokalen var ladan hos Åke och Mariann på Östergården i Viared. Den var verkligen smyckad och pyntad till fest. Ute på gården var flaggan hissad och inne i ladan var det färgglada lampor i taket, linnedukar på bordet och finporslinet och besticken var putsade och framtagna.

Med 40 gäster på festen blev det verkligen trångt på parkeringen, så dagen till ära togs en del av Frälsegårdsgatan i anspråk för alla bilburna festdeltagare. Klockan 14.00 hälsade vår ordförande Anders Hell alla välkomna, sedan inledde Lennart Gabre med ett finstämt kornettsolo. Detta följdes av Christian Berger och Gun Pettersson, två samspelade durspelare. De underhöll med flera blandade låtar. Vi fick också lite kul kuriosa om durspel.

Festen fortsatte med tipspromenad. Det var 12 kluriga frågor om Viareds långa historia. Som tur var redde Göran Olausson ut allas förvirrade tankegångar om Viared, när han delgav oss de rätta svaren, tillsammans med lite annan trevlig fakta om vår hembygd.

Ett foto från Viareds Natur- och Hembygdsförening, som i år firar 80-årsjubileum. Foto: Privat.

Vår förening må vara gammal, men Viared är omnämnd i historieböckerna redan 1432, så om nio år kan vi fira 600-årsjubileum! Det ser vi verkligen fram emot.

Det bjöds på god mat, fläskfilé och potatisgratäng, samt kaffe och äppelpaj till efterrätt. Ingen träff är komplett utan ett lotteri med fina vinster. Så dagen till ära var det extra många vinster.

*Viareds Natur- och Hembygdsförening,
AnnaLotta Fransson*

Går ni miste om en medlemsförmån?

Kontakta oss!

forsakring@hembygds-
forbundet.se
0200-22 00 55

Grundförsäkring

Omfattar alla föreningar som är anslutna till Sveriges Hembygdsförbund och som fyllt i en försäkringsteckning. Ingår i medlemsavgiften. Omfattar ansvar, rättsskydd, förmögenhetsbrott och olycksfall.

Byggnadsförsäkring

Försäkra era byggnader mot brand, vatten, inbrott, maskin, skadedjur, hyresförlust med mera. Kontakta oss för prislista eller offert.

Verksamhetsförsäkring

Försäkra era föremål mot brand, vatten, inbrott, allrisk, avbrott, transport med mera. 5 basbelopp (262 500 kronor 2023) kostar 670 kronor om året.

Ornungastämman växer och stärker återväxten i spelmansleden

Jenny Gustafsson, till höger, är bland mycket annat musikalsk ledare för Västra låtverkstan, som hade en egen konsert i tältet vid hembygdsgården i Ornunga. Foto: Stefan Samuelsson.

Ornungastämman fortsätter att växa och bidrar till återväxten i spelmansleden. Årets stämma lockade fler än någonsin. Den har blivit särskilt viktig för unga folkmusiker.

– Jag känner att här hör jag hemma, säger Liv Westin från Vara.

Spelmansstämman i Ornunga hölls i år för elfte gången. I dagarna tre, 11-13 augusti, deltog hundratals folkmusiker från hela landet.

Arrangörerna, Svältornas förminnesförening och Västergötlands spelmansförbund, sålde sammanlagt 675 biljetter till de sju entrébelagda konserterna – ett hundratal fler än i fjol.

Projektledaren, riksspelmannen Jenny Gustafsson, framhåller att Ornungastämman har blivit en arena för unga folkmusiker.

– Den största skillnaden mot förut är att det är jättemycket ungdomar som jag inte känner, säger hon.

Då hör det till saken att Jenny Gustafsson möter unga folkmusiker i flera olika sammanhang, bland annat i Västra låtverkstan där hon är en av två musikalska ledare.

Violinisten Liv Westin, Vara, och flöjtisten Robin Lindström, Kungälv, var två av årets deltagare i Västra låtverkstan. Liv har varit på Ornungastämman många

gångar tidigare tillsammans med sina föräldrar medan det är första gången för Robin.

– En av sommarens höjdpunkter. Det är glädje och gemenskap. Vi har musiken tillsammans, säger Liv och tillägger:

– Man kan träffa folk som är som en själ.

Liv Westin och Robin Lindström, två av ungdomarna på stämman. Foto: Stefan Samuelsson.

Robin uppskattar att han lär sig nya saker av andra spelmän.

– Det är väldigt mycket spel som är nytt för en, säger han.

Per Oldberg, ordförande i Västergötlands spelmannsförbund, säger att Ornungastämman har inneburit en nytändning för spelmannsrörelsen i Västsverige samtidigt som den gjort sig känd i andra delar av landet.

– Ett lyckokast, säger Per.

Mellan 50 och 60 funktionärer från Svältornas fornminnesförening och 20-25 från spelmannsförbundet ser till att allt på spelmannsstämman fungerar.

De aktiva i hembygdsföreningen med det ålderdomliga namnet har alltså all anledning att sträcka på sig. Deras förening, bildad 1905, bidrar till att 2020-talets ungdomar får en chans att upptäcka och uppleva folkmusik som har över hundraåriga rötter i såväl Ornunga som i många andra trakter.

– Hela idén med stämman är att unga och gamla, amatör- och proffsmusiker och allmänhet ska mötas. Det är ett möte över generationerna som inte är vanligt i vårt samhälle i dag, säger Jenny Gustafsson.

*Stefan Samuelsson
Vårgårda*

Minskade medel till folkbildningen hotar samhällsbygget

I ett demokratiskt Sverige är folkbildningen en garant för att demokratiska värden upprätthålls och förmedlas vidare till kommande generationer. Civilsamhällets organisationer har tillsammans ett ansvar för att så sker. I varje landsända, stad som landsbygd, är det ytterst viktigt att detta samhällsbyggande fortlöper.

Det är därför nedslående att ta del av regeringens budgetförslag där anslagen till folkbildningen minskar med 250 miljoner nästa år, 350 miljoner året därpå och därefter 500 miljoner. När studieförbunden, folkhögskolorna och övrig folkbildning behövs som bäst väljer regeringen att gå åt motsatt håll. Det finns en betydande risk att vårt folkstyre förändras till ett mer auktoritärt system som inkräktar på den enskildes möjligheter till val av kultur och bildning. Det är dessutom på landsbygden som detta kommer att göra störst skada. Där är det många gånger studieförbunden som är den lokala motorn för ett engagerat bildnings- och kulturliv.

Kulturlivet ska vara en oberoende kraft fri från på-

Per Oldberg och Jenny Gustafsson i Västergötlands spelmannsförbund. Foto: Stefan Samuelsson.

verkan av politiska beslut. Att strypa medelstilldelningen är att minska möjligheten till detta.

Sveriges hembygdsrörelse är en av våra största folkrörelser. Med över 2000 föreningar och 400 000 medlemmar finns vi över hela landet, från högt upp i norr till långt ner i söder. Vår vision är en levande hembygd öppen för alla. Över tid har vi etablerat ett omfattande samarbete med folkbildningen. Vi ser med djup oro på den nuvarande utvecklingen, där konsekvenserna kan bli irreparabla och beklagar alla de som nu inte får del av integration, demokratisk bildning eller möten för ökad förstärkelse bland människor i hela vårt samhälle.

*Sveriges hembygdsförbund
Jan Nordwall, generalsekreterare
för Sveriges hembygdsförbund, 070-794 91 24,
jan.nordwall@hembygdsforbundet.se
www.hembygd.se*

Om Sveriges hembygdsförbund

Sveriges hembygdsförbund bildades 1916 och är idag som tidigare nämnts med sina 2 000 föreningar och 400 000 medlemmar en av Sveriges största folkrörelser. Den här gräsrotsrörelsen/hembygdsrörelsen finns över hela landet, från norr till söder. Vår gemensamma vision är en levande hembygd öppen för alla.

Våra medlemsföreningar har en bred verksamhet med fokus på att ta tillvara och tillgängliggöra det lokala kulturarvet och natur- och kulturlandskapet. Varje år tar föreningarna emot runt 5 miljoner besökare till tusentals aktiviteter runt om i landet, inte minst vid valborg, midsommar och kring jul.

www.hembygd.se

Avverkningsrummet med kolonnerna var bränneriets hjärta, där spriten destillerades fram ur mäsken. I mitten syns spritkolonnen, till höger mäskkolonnen och till vänster potatiskokaren. Foto Eric Julihn 2013.

Förslag till Länsstyrelsen om Stora Bjurums brännvinsbränneri

Nedan publicerar vi en skrivelse till Länsstyrelsen där Eric Julihn föreslår att Stora Bjurums brännvinsbränneri förklaras som byggnadsminne. Förslagsställaren framhåller att bränneriet är privat och att det inte är tillgängligt för allmänheten.

2023-07-24

Länsstyrelsen i Västra Götaland

Härmed föreslås att Stora Bjurums brännvinsbränneri i Bjurums socken och Falköpings kommun förklaras som byggnadsminne. Bränneriet är beläget på fastigheten Falköping Stora Bjurum 3:16, som ägs av Louise Sjödal, Skara och Anders Bergqvist, Stora Bjurum, med hälften vardera.

Förslaget stöds av följande motivering samt bifogade fotografier och diagram.

Skaraborg var under lång tid ett av Sveriges viktigaste produktionsområden för brännvin. Här fanns ungefär 200 brännerier som drevs mer eller mindre fabriksmässigt, integrerat med lantbruket på större gårdar. Som råvara användes huvudsakligen potatis, men även en del spannmål. Skaraborgs största och senast nedlagda bränneri drevs vid Stora Bjurums egendom vid Hornborgasjön. Det lades ned 1971 på initiativ av staten, för att all spritstillverkning i landet skulle koncentreras till Skåne.

Bränneribyggnaden vid Stora Bjurum står kvar, om än klart luggsliten, ett par stenkast från slottet. Men märkligt nog finns hela produktionsutrustningen kvar intakt, vilket gör anläggningen unik i vårt län. Ganska lite finns nämligen bevarat av denna en gång viktiga industri i Skaraborg. Framst handlar det om Annebergs bränneri i Dimbo, en intressant anläggning som rustats upp med offentliga bidrag. Dock finns inte mycket kvar av produktionsutrustningen vid Anneberg. Därutöver finns en bränneribyggnad helt utan utrustning vid Almnäs samt en del kringbyggnader såsom potatiskällare, magasin och mälterier vid några gårdar. Nämnvärt är också att tre intressanta anläggningar har gått förlorade genom rivning under senare år, nämligen brännerierna vid Gimmene och Gudhammar, samt reningsverket Hjo Spritfabrik.

Sett till Sverige i stort återstår fyra traditionella brännvinsbrännerier med bevarad produktionsutrustning. Utöver Stora Bjurum är det Folkestorp i Skåne, Grännum i Blekinge och Kyrkeby i Småland. De tre sistnämnda är skyddade enligt lag som byggnadsminnen. Stora Bjurums bränneri är däremot starkt hotat av bristande underhåll.

Det första argumentet för att bevara Stora Bjurums bränneri är brännvinstillverkningens centrala betydelse för denna egendoms historia. Historikern Lars Nyström analyserar detta på ett utomordentligt sätt i sin doktorsavhandling "Potatisriket":

”För hundra år sedan var Stora Bjurum något av ett eget rike. Det var en av Västergötlands största jordegendomar, men också en egen församling och en egen kommun – gränserna var de samma. På ägorna bodde över 600 människor som i huvudsak sysselsattes med en enda sak: att odla potatis. Av potatisen gjordes brännvin i bränneriet framme vid huvudgården. Det som blev kvar i jorden blev fågelföda – det var så tranorna först kom till platsen.

Över hela detta jättelika potatisrike härskade en man: patron Jönsson. Det var han som ägde all jord. Det var han som kontrollerade alla arbetstillfällen och alla bostäder. Det var han som bestämde över skola, kyrka och fattigvård.

Men hur fungerade egentligen ett samhälle där i stort sett alla maktmedel var samlade i händerna på en enda människa? Hur utnyttjade patron sin makt och i vilket syfte? Vad kunde de så till synes maktlösa underlydande göra för att hävda sina intressen? Och hur förändrades allt detta under en tid av industrialisering, emigration och begynnande demokratisering. Detta är några av de frågor som behandlas i denna doktorsavhandling om godssamhället Stora Bjurums ekonomiska, sociala och politiska historia 1857–1917.”

Det skulle vara en ödets ironi om bränneriet försvinner och endast slottet står kvar.

Det andra argumentet är förståelsen för hur trakten kring Bjurum kunde bli en internationellt känd destination för hundratusentals människor som varje vår vill se tranorna dansa på maderna vid Hornborgasjön. Från det sena 1800-talet lockades tranorna just hit av den rika tillgången på frusen fjolårspotatis på bränneriernas åkrar. Det, i kombination med lämpliga övernattningsplatser, avgjorde att Bjurum blev den enskilt viktigaste rastplatsen för tranorna på väg mot norr. Men när den sista tunnan sprit brändes vid Stora Bjurum och potatisodlingen upphörde minskade tranornas antal dramatiskt vid sjön under resten av årtiondet. Bränneripotatisens betydelse för tranornas val av Hornborgasjön som rastplats är idag oomtvistad. Och framåt kan ett bevarat bränneri bli ett attraktivt och pedagogiskt redskap för vidare utveckling av besöksnäringen vid Hornborgasjön.

Det tredje argumentet är kanske viktigast. Stora Bjurums bränneri är den enda återstående anläggningen i Västra Götalands län som ger möjlighet att rent praktiskt studera hur brännvin tillverkades av potatis på traditionellt sätt. I de tre sydligare landskapen Skåne, Blekinge och Småland har detta ansetts vara så märkligt och värdefullt att motsvarande anläggningar skyddats som byggnadsminnen.

Jäskällaren med fyra slutna jäskar i helsvetsad plåt. Efter tre dygns jäsning i jäskaren omvandlades sötmäskan till surmäsk, som sedan pumpades över till spritkolonnen.
Foto Eric Julihn 2012.

Det nuvarande bränneriet vid Stora Bjurum byggdes 1857 i sten och ersatte då en äldre anläggning i trä. Materialet i väggarna är dels gråsten, dels tegel, samt smärre inslag av sandsten och kalksten. Yttermurarna är spritputsade och putsen har lossat på flera ställen. Gaveln mot tillfartsvägen är klädd med fasadtegel. Bränneriets inre organisation är komplicerad med olika golvnivåer inom byggnadskroppen av sten, medan det som ryms under taket är ett fullt våningsplan och en smalare vind däröver. Det nedre bjälklaget är dels tegelvalv på järn, dels av trä, medan det övre är av trä. Yttertaket är täckt med nyare korrugerad plåt åt nordost och äldre falsad plåt åt sydväst. På byggnadens sydvästra sida löper en lång låg frontespis där takplåten har blåst av. Även takspånen under plåten har lossat, vilket medfört skador på innertaket under frontespisen. Uteblivet underhåll har gjort att byggnadens kondition försämras i ett accelererande tempo. Trots detta är produktionsutrustningen fortfarande intakt, liksom byggnaden i stort.

I sista stund har ett flertal industriminnen räddats undan rivning i Skaraborg. Det gäller exempelvis sågverken vid Ekhammar, Vreten, Åreberg och Österäng, Raggagårdens mejeri, Horns tegelbruk, Råbäcks Mekaniska Stenhuggeri, bryggeriet Nordstjernen i Skövde och Forsviks bruk. Alla dessa betraktas idag som oersättliga kulturminnen och några har skyddats som byggnadsminnen. Nu är det hög tid för att ta ställning till om Stora Bjurums bränneri ska finnas kvar och om anläggningen i så fall ska skyddas som byggnadsminne.

Med vänlig hälsning Eric Julihn, Skövde

.....
Kopia för kännedom har sänts till Stora Bjurums egendom, en rad olika museer och förvaltningar, organisationer samt till Västergötlands hembygdsförbund och Gudhemsbygdens Hembygdsförening.

Västergötlands hembygdsförbund 2023-08-19

Stöd till byggnadsminnesförklaring av Stora Bjurums brännvinsbränneri, Falköpings kommun

Västergötlands hembygdsförbund (VHBF) har uppmärksammats på den unika kulturmiljö som Stora Bjurums brännvinsbränneri utgör och vill med denna skrivelse förklara sitt stöd till tanken om en framtida byggnadsminnesförklaring av detsamma.

Som skäl för idén om byggnadsminnesförklaring vill VHBF anföra följande:

Av de cirka 200 brännvinsbrännerier som fanns i Skaraborg, huvudsakligen situerade till större gårdar, finns endast det på Stora Bjurum kvar, relativt intakt. Just det faktum att processutrustningen från tillverkningen som lades ner 1971 finns kvar, gör det ännu mer intressant. Det finns spår av maskiner och lämningar från tillverkning på andra platser i Skaraborg, men inte en intakt anläggning som den som finns på Stora Bjurum. Under de senaste åren har ett antal före detta brännerier i Skaraborg fått skatta åt förgängelsen. Bränneriets huvudbyggnad är i behov av upprustning i relativt närtid, men bedöms kunna räddas.

Potatisen som livsmedel har nära nog 300-åriga anor, men när man fann ut att den kunde användas som bas i brännvinstillverkning, ökade användningsområdet och därmed populariteten avsevärt. Med de stora herrgårdarna runt Hornborgasjön och Falbygden i stort tog potatisodlingen och brännvinstillverkningen fart. Stora Bjurum intog här med sig omfattande verksamhet en tätposition. Att så gott som hela bygden hade sin utkomst på herrgården och bränneriet med dess alldeles speciella historia utgör en viktig del av det immateriella kulturarvet som förtjänar särskild uppmärksamhet. Om livet på Stora Bjurum berättar Lars Nyström i avhandlingen ”Potatisriket – Stora Bjurum 1857-1917. Jorden, makten, samhället” (2003). Bränneriet utgjorde närmast ett samhälle i samhället. Överst i pyramiden fanns patronen, med närmast oinskränkt makt. Utkomsten av bränneriverksamheten gav ett välstånd till ägarna och herrgårdsbyggnaden kunde byggas om 1870 efter ritningar av Helgo Zettervall.

Trakten runt Hornborgasjön lockar årligen hundratusentals besökare, inte minst om våren med alla gästande tranor. Bränneriet som presumtivt besöksmål skulle kunna tillföra förståelse och sammanhang av en annan dimension, där potatisen utgör en viktig faktor i bygdens utveckling och framtid.

I rapporten ”Agrar småindustri i Västra Götaland. Översikt och prioritering av landsbygdens små industrier”, författad av ett antal byggnadsantikvarier m fl knutna till Västarvet och utgiven av Västra Götalandsregionen 2006, lyfts bränneriets omistliga kulturvärden

fram och prioriteras högst av alla undersökta brännerier. Nämnvärt därutöver kan möjligen vara den värdering av Stora Bjurums bränneri som gjordes av Västarvet i inventeringen ”Agrar småindustri i Västra Götaland” 2006. Där upptas Stora Bjurum som enda objekt under prioritet 1, inget objekt redovisat som prio 2, medan Anneberg och ett brygghus vid Västra Tunhems prästgård är de som upptas under prio 3.

Prio 1 definierades som ”anläggningar där både betydande historiska egenskaper och kulturella värden kan identifieras, det vill säga sådana anläggningar som har naturliga förutsättningar att kunna utvecklas till besöksmål – eller som redan är det – och/eller där en fortsatt eller förändrad drift har goda förutsättningar att realiseras”.

Allt detta sammantaget, pekades på såväl ett unikt materiellt kulturarv som höga immateriella värden gör att Västergötlands hembygdsförbund yrkar på en byggnadsminnesförklaring av det gamla brännvinsbränneriet på Stora Bjurums egendom.

Styrelsen för Västergötlands hembygdsförbund

Ärendet har beretts av styrelsemedlemmen Peter Backenfall, vilken också är kontaktperson i ärendet.

Uppsnappat

Västergötlands Hembygdsförbund samarbetar med Prisma Västra Götaland

Under hösten 2023 pågår ett antal kurser i värdeutbildning och besöksmålsutveckling, bland annat...

Intervjuteknik den 16 november i Textilmuseet i Borås. Arrangör: Innovatum Science Center och Studieförbundet Vuxenskolan. Vi borde intervjua varandra oftare. Alla bär vi på en livsberättelse som är värd att spara för framtiden. Under dagen går igenom olika intervjutekniker och handfasta tips på hur vi kan ta tillvara människors berättelser till exempelvis årsböcker eller utställningar.

Västergötlands Hembygdsförbund och Sveriges Hembygdsförbund samarbetar med Studieförbundet Vuxenskolan vid kurser och konferenser.

Elever och personal i Habo skola samlade år 1946. Till vänster ses småskollärarinnan och skolbispisningsföreståndaren, till höger makarna Hellström. Artikelförfattaren står som nr 3 från vänster med en stickad tröja med renar.

Minnen från Habo skola i Töreboda

På hösten 1944, då jag var sex år, började jag i första klass i Habo skola eller Töreboda Östra Folkskola, som den egentligen hette. Något skolmognadsprov eller liknande har jag inget minne av, men eftersom jag var allmänt vaken och redan kunde läsa tyckte man väl, att jag var tillräckligt mogen. Dessutom hade ju min bästa kompis Tore åldern inne och skulle börja.

Habo skola var en s k B-skola där klasserna 1 till 7 var uppdelade i tre avdelningar med var sin lärare. I småskolan med klass 1 och 2 hette lärarinnan Bertha Gustafsson, i klass 3 och 4 var det Anna Hellström och i de högsta klasserna hennes make John Hellström. Varför jag fick börja i Habo och inte i Centralskolan i Töreboda, som låg närmare, vet jag inte säkert. Troligen var det ett sätt att utnyttja resurserna bäst att låta barnen i östkanten av köpingen gå i Habo, även om det blev längre skolväg. Vi hade ca 2,5 km till skolan och någon skolskjuts var det inte tal om. Det blev att gå stora landsvägen eller cykla, när vi var mogna för det. På vintern åkte vi ibland skidor till skolan i ett spår, som var uppgjort bredvid vägen. Att någon vuxen följde oss till skolan ens i början har jag inget minne av. En vinter när det var väldigt kallt minns jag, att vi fick lift med en av elverkets servicebilar, som väl tyckte synd om oss som skulle gå i kylan.

Skolhuset i Habo var en avlång röd träbyggnad med tre klassrum och en lång korridor i undervåningen, medan det i vindsplanet i husets ena ända fanns en slöjdsal och i den andra en liten lägenhet för småskollärarinnan. I korridorens mitt stod en stor vedeldad vär-

mepanna, som det under vintern med jämna mellanrum skulle läggas in ved i, vilket lärare och de högre klassernas elever skötte. Efter några år installerades oljeeldning och en stor oljetank grävdes ned utanför huset. Framför skolan mot stora vägen låg skolgården med ett stort träd i mitten, och på baksidan fanns en trädgård med ett bostadshus, där lärarparet Hellström bodde. Det fanns också ett uthus med vedbod och toaletter, dvs utedass, och för pojkarna en pissoar i trä med väggar, som var tjarade på insidan. På skolgården fanns ett par handbollsmål och en längdhoppsgrop, några andra lekanordningar fanns inte vad jag minns. Något av de sista åren fick dock skolan disponera en liten åkerteg utanför skolgården, där vi elever under Hellströms ledning kunde sätta upp ett par fotbollsmål och ett högt nätstaket. På denna fotbollsplan tillbringade vi pojkar därefter det mesta av vår lediga tid. På vintern spolades ibland en isbana runt hela skolhuset, där man kunde åka skridskor på rasterna.

Matsäck

Den första tiden fick man ha matsäck med till skolan att äta på frukostrasten. Den bestod för min del av choklad i en glasflaska med patentkork och smörgåsar, vilket inmundigades i korridoren eller om vädret tillät ute utefter husväggen. Ett knep för att i någon mån hålla chokladen varm var att ha en strumpa omkring glasflaskan, men det var inte särskilt effektivt utan chokladen blev tämligen kall men betraktades ändå som ganska smaklig. Skolorna i Töreboda var dock mycket tidigt

ute med att införa fria skolfrukostar med varm mat och redan efter mindre än ett år kunde jag sluta med den medhavda matsäcken. I slöjdsalen på vinden flyttades hyvelbänkarna undan och bord och stolar skaffades. Traktens ”kalaskokerska” engagerades med ett som jag minns välsmakande resultat, det var bara kålsoppa som jag hade svårt för. Allt var dock nu i krigsslutet inte så enkelt att få till, men det gick att hitta praktiska lösningar på det mesta. Sålunda levererades mjölken till skolan genom att en mjölkkruka ställdes av från mjölkskjutsen från gården Åkersberg på väg till mejeriet i Töreboda, brödkakor till smörgåsarna hämtades på ett bageri i Töreboda och transporterades på cykel nästa morgon till skolan av någon av oss elever, som bodde åt Törebodahållet. Vi turades om att veckovis ha hand om ”brödlådan”, som bestod av en stor kartong, som nätt och jämnt fick plats på pakethållaren. Det var ju också kristid med ransonering av olika varor, varför vi ibland måste ha med ransoneringskuponger till skolan, för att de skulle kunna köpa smör, kött etc. Någon gång på hösten hade hela skolan friluftsdag, då vi alla fick vara ute i skogen och plocka lingon för att göra sylt av till skolbespisningen.

Skolradio

Undervisningen av två eller tre klasser tillsammans bedrevs dels som gemensamma lektioner i allmänna ämnen, dels uppdelat, så att t ex andraklassarna räknade på egen hand medan fröken hade lästräning med förstaklassarna. Ibland samlades alla i klass 3 till 7 för att lyssna på skolradio i skolans enda radioapparat. Då fick 3-4 klasserna klämma sig in i bänken hos någon kompis i de högre klasserna och t ex höra forskningsresanden Sten Bergman berätta om sina resor i Nya Guinea, Kamtjatka m m, vilket var mycket populärt. Vid sånglektionerna samlades man runt klassrummets orgel, där läraren ackompanjerade och lyssnade om någon ”brummade”. Brummandet brukade upphöra, när jag höll tyst och något överbetyg i sång blev det aldrig för min del. Ibland i småskolan hände det att fröken plötsligt rusade upp och tog tag i någon, som börjat blekna och var på väg att svimma av att stå uppställd för länge. En dag om året, jag tror det var vid Lucia, var det litet festligt med förtäring och underhållning, där bl a den annars ganska stränge John Hellström uppträdde som trollkonstnär och bl a förbluffade oss med att stoppa in en tråd och flera nålar i munnen och sedan dra ut tråden med alla nålarna uppträdde på den.

Någon gymnastiksal fanns inte i Habo, så det blev för det mesta utomhusaktiviteter, t ex handboll och brännboll på gymnastiktimmarna. I de högre klassernas klassrum fanns dock några ribbstolar vid ena väggen och en bom upphissad i taket, så någon gång fick vi röja undan skolbänkarna, sopa golvet och hissa ned

bommen för att ha inomhusgymnastik. Intresset för idrott var det annars inget fel på och höjdpunkten var den årliga tävlingen i friidrott mellan distriktets skolor, som hölls i Töreboda. Man tävlade i grenarna 60 m löpning, längdhopp, kast med liten boll samt kurirstafett. Veckorna före tävlingen tränade vi flitigt i skolgårdens längdhoppsgrop, sprang 60 m på en stig med plats för två löpare bredvid skolgården samt kastade boll i en närbelägen grusgrop. John Hellström var mycket entusiastisk för tävlingarna och satte en ära i att Habo skulle placera sig främst bland skolorna utanför centralorten. Eftersom jag var av naturen ganska snabbfotad, kunde jag bidra till Habos framgångar med segrar i längdhopp och löpning under flera år. Några vintrar ordnades också en skidtävling på några km i skolans omgivning med priser, som lärarna skrapat ihop, ofta bland deras egna överblivna saker. Jag minns en pojke, som placerat sig bra men blev mycket besviken över sitt pris, som bestod av en urvuxen skidmossa efter Hellströms dotter. Själv hade jag inga större framgångar här och jag minns inte att jag fick något pris.

Träslöjd

Salen för träslöjden användes som nämnts även som matsal, så slöjden fick ske på eftermiddagen, då vi flyttade undan bord och stolar och drog fram hyvelbänkarna. Slöjdläraren hette Gotthard Björkäng och kom åkande till skolan på sin motorcykel, modell lättviktare. Det första alla fick göra när vi började med slöjd i tredje klass var att hyvla till en skärbräda med en stor rubank. Av mina övriga alster kan nämnas en gunghäst till min lillebror och ett hörnskåp med ett utskuret motiv på dörren, som jag arbetade med i över ett år. Gunghästen har senare använts av både barn och barnbarn (just nu av min sondotter på ett och ett halvt år) och hörnskåpet gör fortfarande tjänst i mitt arbetsrum, så en del glädje har jag haft av slöjden, även om det aldrig var något favoritämne. Mina ansträngningar belönades med betyget Ba+ och ett omdöme av Björkäng var, att om jag skärpte mig, skulle jag nog kunna bli snickare som min far. Så gick det dock inte och jag hade nog aldrig blivit någon vidare bra snickare. Någon syslöjd för pojkar var det inte tal om på den tiden och att använda nål och tråd för att sy i knappar m m fick man vänta till militärtjänsten med att lära sig, om man inte fått lära sig hemma.

Antalet elever i skolan var totalt ca 50 och i min klass var vi sex, när vi började i ettan, varav en var estniskt flyktingbarn. Betyg fick vi från och med andra terminen i första klass. Disciplinen var ganska sträng och kunde inbegripa handgripligheter från läraren särskilt i de högre klasserna. Vid någon förseelse fick den skyldige lägga upp händerna på katedern för ett rapp med pekpinnen, dock för det mesta någon cm från fing-

ertopparna. Vid något särskilt allvarligt tillfälle som exempelvis när några pojkar plundrat fågelbon, då blev det en rejäl avbasning i enrum. Jag klarade mig dock ifrån sådant och den enda incident som jag minns var en gång i småskolan, då jag tyckte att det blev för tråkigt med allt bokstavstragglande och uttryckte detta högt. Fröken blev rosenrasande och skrek åt mig, att jag som inte hade åldern inne kunde gå hem, om det inte passade.

En gång i månaden var det skolbad och då fick alla ta sig till badhuset i Töreboda och skrubba sig rejält, gå i bastun och avsluta med att hoppa i bassängen, som jag minns som mycket kall. Det var obligatoriskt att vara med och jag kommer ihåg en elev, som av någon anledning inte ville vara med men som hämtades hemma av lärarna.

Friluftsdag i potatislandet

En annan aktivitet, av engångskaraktär, var när ägaren av Habo gård hade problem med arbetskraft till potatisupptagningen. Han ringde till Hellström, som lade en friluftsdag i potatislandet, där var och en fick ett käril att plocka i. Vi fick betalt för varje plockat kilo och den som plockat mest fick en extra femma som premie, en ersättning vi alla var nöjda med.

Jag lämnade Habo efter sex år för att börja i Töreboda Samrealskola, något som inte var särskilt vanligt bland Habo skolas elever. Att inte fler fick möjlighet att fortsätta studera kan man i efterhand beklaga, för det fanns flera elever som jag minns som mycket begåvade och som skulle ha klarat realskolan med glans.

*Ralf Espefält
Bromma*

Tema – Skolan

Vi fick ett mejl från **Börje Andersson**, styrelsemedlem i Nossebro Hembygdsförening, som vill bidra med följande dikt om skolan från förr. ”Den är skriven av min mamma May Andersson, född Ehn. Hon levde mellan åren 1924 och 2022. Hon var bondmora och litterärt intresserad. Åren 1987 till 2011 gav hon ut fyra diktböcker under signaturen MEA (May Ehn Andersson). Som pensionär fick hon mera tid att reflektera över tider som flytt.

Just den här dikten tycker jag är så fin. Den träffar just den stämning som rådde förr på skolexamen. Den examen mamma minns inföll nog i början av 1930-talet. Platsen var Slädene skola i Grästorps kommun.

Dikten var införd i hennes första diktbok Humleblomster och Förgätmigej, utgiven på eget förlag år 1987.”

May Ehn Andersson (1924–2022) från Grästorps kommun, som gett ut flera diktböcker.

GAMMALDAGS EXAMEN

Examensstund – högtidlig, stor
finkladda barn, med far och mor
ängsligt det väntas och viskas.

Skolsalen klädd. Nyskurad. Ren.
Löjtnantshjärtan, doft av syren.
Förväntan som dallrar i luften.

Mättad tystnad. Samfällt sus.
Prästen. Lärarn. Sen orgelbrus.
Sommarpsalmen förenar och lyfter.

Snart genom luften
bollande far
kniviga frågor – inlärd svar.
Förstulet föräldrarna myser.

Stämningen stiger
med doft och kvalm.
Betygsproceduren.
Sen avslutningspsalm.
Svettiga ansikten lättade lyser.

Vemodet nöp nog litet ibland.
Men gottpåsen prassla i klibbig hand.
Och sommarn
och friheten vinka.

May Ehn Andersson

Begravnings seder genom tiderna

Genom tiderna har stora och genomgripande förändringar i livet omgivits av seder och traditioner som utformats på olika sätt. Därför finns det omkring ett barns födelse, kring giftermål och död många seder och bruk, som har förändrats genom tiderna. Vi ska se på hur begravningar har sett ut under olika tider. I ordet jordfästning möter vi en genomgående föreställning, nämligen rädslan för att den döde inte får frid utan går igen och hemsöker de levande. Den döde måste hindras i detta.

Detta ser vi i fyndet av Bockstensmannen i Halland. Hans kropp hade fästs vid jorden med flera pålar. Klas Olofsson berättar i "Folkliv och folkminnen i Ås, Vedens och Gäsene härader", att man strödde linfrön vid grindar till den dödes hem. Då måste dessa plockas upp. Samma föreställning kan ligga bakom seden med granris, ofta hackat, vid den dödes hem. Man kunde sticka sig på granriset.

Olika begravnings seder

Redan på neanderthalarnas tid lär man ha strött ockra vid begravningar. Under vissa tider brändes de döda, under andra tider var det jordbegravning, och så var det också, när kristendomen kom. Seden att begrava de döda i öst-västlig riktning tyder på kristet inflytande, och sådana gravar finns redan från 800-talet. I början av medeltiden begravdes kvinnor och barn på norra sidan av kyrkan. Den södra sidan ansågs vara den bästa. Där hade de olika byarna i socknen ofta sin bygravplats. Det var byalaget som hade ansvar för att grav grävdes, att den döde av byamännen bars till kyrkan och att det sedan hölls ett hederligt gravöl. Då hjälpte man i byalaget till med förplägnad. Var och en hade med sig förning, t ex brynost här i Västergötland. Alla skulle smaka på allas förning, och en bit av varje skulle också skickas med hem. Långt in på 1900-talet dog seden ut, och det kunde stå på begravningsinbjudningarna: "Förning undanbedes".

Byalaget bar alltså den döde till graven på en likbår, och varje rote hade sitt båralag, 4, 8 eller 12 män beroende på hur långt det var till kyrkan. Varje by hade sin kyrkväg och sin kvarnväg, t ex Arta kyrkoväg och Längjums kyrkoväg. Namnen fanns kvar långt fram i tiden. Man fick inte bära döda över annans mark, och det var en skam, om man kördes till kyrkan på vagn. Det var bara för fattighjon och självspillingar. Det fanns särskilda platser på kyrkvägen där man bytte bärare till kistan. Två män som inte var släkt med den döde gick först i liktåget. Speciella handkläden, ca

8 cm breda linneremсор trädde under kistan, när den lyftes upp på båren, och man kunde binda fast kistan med dem. Fortfarande finns den gamla likbåren kvar i vapenhuset vid Vänga kyrka, där den hänger på timmerväggen och påminner om en gammal tid långt före likvagnen. Det är ovanligt att likbårar finns bevarade. De förvarades annars under tak på kyrkogården, och det berättas, att det var farligt att krypa under dem. Då kunde man se sådant man inte borde se. Klas Olofsson berättar: Efter färdiggjort arbete vid Bredareds kyrka omkring 1850 skulle snickarna även tillverka en likbår. "Men gör den starkare och bastanter, för jag blir den förste som kommer att ligga där," sade kyrkvärden. Och han fick rätt.

Efter kistan gick likföljet. När man närmade sig kyrkan, började kyrkklockorna ringa. I Fristads kyrka finns en bårlykta eller bårlykta, som kanske bars i en sådan procession under den mörkare årstiden. Begravningen skedde före gudstjänsten, så kistan bars direkt till graven och sänktes ner. Sedan var begravningsföljet med i högmässan och fick då sitta ner, när de andra reste sig upp. Så var seden för de anhöriga även under följande söndagar. Båralaget skottade under tiden för högmässan igen graven.

Samling före begravning

Innan den döde bars till kyrkan hade de inbjudna begravningsgästerna samlats i sorgehuset och bjudits på frukost. På begravningsinbjudningar kan man läsa: "Samling kl. 7.00 i sorgehuset." Gudstjänsten ägde ofta rum kl 10.00.

Efter högmässan var det middag i sorgehuset med riklig förtäring i fråga om både mat och dryck. Det var eftersträvansvärt med "en hederlig begravning", och även den fattigaste sparade till sin begravning. Begravning i stillhet var en skam och gällde bara den som begått något brott. Mördare och självspillingar och odöpta barn fick inte heller begravas på kyrkogården. Kanske försökte man ändå någon mörk natt häva dem över kyrkogårdsmuren på norrsidan.

Det kunde vara dyrt med begravningar, för man fick betala för bårkläde och klockringning och prästen skulle ha likstol. Man kan i handlingar läsa, att om en bonde hade minst sex kor, så skulle prästen ha en hel ko i likstol. Är det därför som fem kor ofta nämns i bouppteckningar?

På 1800-talet tog bönderna över många seder från överklassen, bl a seden med prestaverande och med likvagnar. Prestaverna var försedda med svart flor.

Dessa seder ägde inte bestånd under så många årtionden. Begravningarna ägde rum i kyrkan och griftetal blev vanliga. Tidigare hade bara några få fått likpredikningar, där prästen tog fram den dödes betydelse. Dessa är ofta tryckta och bevarade. Särskilt yngre personer kunde få minneskransar, skrivna och målade minnestavlor, som lades på kistan och sedan sattes upp i kyrkan. Gravvårdar lades tidigare bara över högt uppsatta personer men blev vanligare på 1800-talet med individuella gravar.

Nu förändras begravningssederna mycket. Förr var begravningen ett uttryck för ett mer kollektivt levnads sätt. Byborna följde de sina till graven och hade ansvar. Nu sker ofta begravningar i stillhet inom familjen, och det är inte så många minnesstunder och samlingar efter begravningen. I Stockholm lär nu 10 procent vara "direktare", alltså direkt transport till krematoriet utan någon ceremoni alls. Det säger något om vår syn på livet och döden och vår respekt för de stora skeendena i vårt liv på jorden.

Del av begravningservis. En kopp med fat och assiett, tillverkad av Lidköpings porslinsfabrik för minst 100 år sedan. Det syns svagt ett företagsmärke i porslinet, men det har nästan slitits bort. Foto: Monika Moberg Kilefors.

Ann-Britt Boman

6 anledningar att välja Hembygdsförsäkringen

- ✓ Lägre premie än hos andra (enligt nyttillkomna föreningar)
Be om offert och jämför själv.
- ✓ Skräddarsydd försäkring och villkor för hembygdsrörelsen. Till exempel extra ersättning för att kunna återställa med tidsenliga metoder och gamla byggmaterial.
- ✓ Skadereglerare och försäkringskansli med mångårig erfarenhet från hembygdsrörelsen.
- ✓ Kostnadsfria webbutbildningar, webinarier, guider och mallar.
Få självriskcheck värde 10 500 kr efter genomförd webbutbildning.
- ✓ 50% i bidrag när ni investerar i larm eller vattenfelsbrytare. 30% rabatt på premien för säkerhetsåtgärder såsom brandlarm och jordfelsbrytare m fl. Möjlighet till självriskreduktion på 50-100%.
- ✓ Ett gott skaderesultatet för grupplösningen kommer alla till del.
Få återbäring på inbetald premie.

Hembygdsförsäkringen | 0200-22 00 55 | forsakring@hembygdsforbundet.se

En ägglåda från hönsgården.

Det nedre hönshuset.

Älvängens hönsgård

Berättat av May Hultgren 2022.

Frideborg (Frida) från Köpingsvik på Öland emigrerade till Amerika. Där träffade hon Johan Holmgren från Skåne. Han arbetade som målare och tapetsör, hon som kokerska. Vid andra världskrigets utbrott kom de med Kungsholm till Göteborg. De hade två döttrar, Johanna (Ann) och May som föddes i Brooklyn, New York, 1929 och 1931.

De köpte en gård nära Älvängen och skaffade kor och grisar. Grannarna ställde upp med häst när det behövdes. Frida jobbade som allt-i-allo på gården, Johan cyklade till jobbet på Tudor i Nol. Senare flyttade han till EKA i Bohus.

Till gården hörde utmarker uppe i bergen. När de hade korna där tog Frida cykeln dit upp för att mjölka. En gång när hon var på väg hem med mjölken hoppade cykelkedjan av i utförsbackarna...

1948 byggde de ett hönshus i två våningar. De hade höns även i den ombyggda ladugården. Där fanns också kylrum för ägg och slaktade hönor. Nere på gården byggde de ett hönshus på 1960-talet speciellt för uppfödning av kycklingar som slaktades och plockades på gården. De hade två hönsorter, vit och brun Leghorn.

Dialekter

Föreningsblad för Västgötalitteratur nr 3 2023 har publicerat en artikel av **Ann-Britt Boman** – Något om västgötadialekten. Här följer några exempel:

Blåbuka – **odon**. Framåt sommaren plockades slinner, alltså blåbär. Blåbuka e inget å ha.

Bläseter – **ha en vit strimma**. Vår häst hette Bläsa och hade alltså en vit fläck i pannan.

Bröttla – **bråka**. Bröttla ente så, onga. Egenskaper som uppskattades var att vara arbetsam, tålmodig och

De hade en äggkläckningsmaskin med plats för 5000 ägg. Varje måndag kläcktes det ägg, som mest 1600 ägg på samma dag. May gick en kurs i Dals Ed där hon lärde sig könssortera daggamla kycklingar. Det gjorde man med hjälp av ett instrument som fördes in i tarmen.

Kungstorget – ett skafferi för göteborgarna vid sekelskiftet 1900

En dag i veckan hade Johan ett stånd på Olskrokstorget i Göteborg och sålde ägg och kycklingar. Han samåkte med Henry Johansson i Lid som också torgade.

Försäljning av kött, fläsk, mjöl, gryn, smör, ost och andra *livsförnödenheter samt lantmannavaror skedde på Kungstorget*. På Grönsakstorget såldes grönsaker, rotsaker och trädgårdsprodukter, på Drottningtorget hö, halm och trävaror. På Fisktorget vid Rosenlund såldes fisk och på Järntorget trävaror och möbler.

Bo Björklund

sparsam. En fick minsann inte brascha på så mycket och inte böckla eller bröttla heller.

Briket – **avbalkningen mellan logen och ladan**.

Logen hade ett rejält golv, där man kunde tröska med slaga.

Cedera – **avstå, inte bry sig om**. Vi får nog cedera det besöket! Låneord från franskans céder.

Dallbaken – **grisens buk**. Vi får gärna rullsolta utå dallbaken på grisen.

Fannli – **behändig, enkel**. Dä va ena fannli klocka.

Kungstorget – ett skaffereri för göteborgarna vid sekelskiftet 1900. Hästar och kärror från Bohuslän stod i en rad, från Halland i en annan rad och från Västergötland i en tredje. Det ansågs vara en säkerhetsåtgärd. Bilden togs på 1890-talet av Aron Jonason. Bild från Göteborgs Stadsmuseum.

Den gamla, vackra brandbilen i Skara ställdes ut i Fornbyn vid hembygdsutställningen den 2 september 2023. Den har således inget att göra med den första yrkesbrandkåren i Göteborg 1872. Foto: Rolf Larsson.

Sveriges första yrkesbrandkår fanns i Göteborg

Sju "Brandhästar" i Göteborg 1872

Den som söker, den finner mycket på internet. På Räddningstjänstens i StorGöteborgs hemsida får vi reda på att Sveriges första yrkesbrandkår bildades redan 1872

En omfattande byggverksamhet hade börjat i Göteborg under mitten av 1800-talet, Majorna införlivades 1868 och vattenledningen färdigställdes 1870 – två viktiga händelser för beslutet att inrätta en fast brandkår.

I början bestod brandkåren av brandchef och vice brandchef, två överbrandmästare, fyra brandmästare och 26 ordinarie brandkarlar med ständig vaktskyldighet. Samt 36 brandkarlar som var utspridda med mindre vaktskyldighet och på mindre sprutbodur.

För transport av manskap och materiel fanns sju hästar på stationerna. Brandstationerna var förbundna med telegrafledning och 26 brandskåp var uppsatta i staden.

Bilden på Skaras brandbil kom till betydligt senare än de hästar och vagnar som stod till buds då brandkåren i Göteborg inrättades.

*Sammanfattat av
Monika Moberg Kilefors*

Brännhult, Ransbergs Hembygdsförenings gård.
Foto: Monika Moberg Kilefors.

Ransbergs Hembygdsförening bildades år 1964 då Gustav Adolf Axelsson i Lövbråten donerade sin kvarlåtenskap till Ransbergs församling. Eric Olofsson som var kyrkoherde i Ransberg på den tiden föreslog att det skulle bildas en hembygdsförening som kunde förvalta de skänkta sakerna och förvara dessa på lämpligt ställe. 1972 fick föreningen ett förslag från arvingarna till Carl och Alma Johansson i Brännhult om att köpa gården med anor från 1600-talet och bostadstomten med tillhörande byggnader. Gården är belägen inte så långt från sjön Örlen. Hembygdsföreningen antog förslaget och förvärvade Brännhult. Detta kan vi läsa i en lång artikel i SLA den 14 augusti 2023.

Svensk fikakultur – Prisma Västra Götaland

Svensk fikakultur är ett kulturarv som intresserar både svenska och utländska turister. Prisma Västra Götaland presenterar nu fika som ett tema för 2024, där vi hoppas att många kan bidra. Fika är en unik vardagskultur, som inte finns i något annat land. Vi tar oss tid till att fika oavsett om det är på fritiden eller under arbetstid. Svensk fika har blivit en reseanledning, att som besökare på ett enkelt sätt uppleva svensk kultur och känna sig som en lokalt boende.

Vad gör ditt museum eller förening kopplat till fika? Kanske har ni olika evenemang som elvakaffe, hembygdskafé, kafferep eller andra traditioner? Har ni föremål som kaffekoppar och bakformar i era samlingar eller receptböcker och lokala bakverk som ni säljer i ert kafé? Vi har tänkt att samla alla aktiviteter, evenemang och upplevelser på denna hemsida: Hitta mysiga kaféer i Göteborg och Västsverige – Fika i Västsverige (vastsverige.com) och marknadsföra det i sociala medier med jämna mellanrum under 2024.

Hör av er och berätta för oss vad ni gör, eller vad ni vill göra. Har ni idéer på temat fika? Vi kan hjälpa er, vara ett bollplank för att ta fram aktiviteter och upplevelser kopplat till fika som kulturarv.

Uppsnappat

Kyrkefalla Hembygdsförening Årets kulturstipendiat 2021 i Tibro

”Vi blev mycket överraskade”, säger Håkan Larsson, ordförande i hembygdsföreningen. ”Utmärkelsen betyder att vi får fin uppskattning för det vi utträttat under många år”.

Kulturstipendiet delades första gången ut 1981. Hembygdsföreningen blev den 41:a mottagaren.

Kyrkefalla Hembygdsförening är en anrik förening. På föreningens hemsida kan vi läsa att bildandet skedde 1935 och att medlemsavgiften första året var två kronor, omräknat till dagens penningvärde 50 kronor. 1946 erbjuds föreningen köpa Balteryd. 1975 flyttas Ingelsby skola till Balteryd. 1984 invigs Tibro museum i ett samarbete med Tibro kommun.

Kultur- och fritidsnämndens motivering till stipendiet är: ”Kyrkefalla Hembygdsförening bidrar starkt till att bevara och levandegöra Tibros kulturhistoria. Engagemanget i föreningens medlemmar syns i en mängd olika aktiviteter på Balteryds hembygdsgård samt den stora samlingen på Tibro museum.”

Sök upp föreningens hemsida och titta gärna på en YouTube-film om ett besök på Balteryd.

Ödenäs och bastabinnet från gran till sillakass Kersti Ingeborn

Historia och biografier

Mjukband

208 sidor

ISBN-13: 9789180079402

Förlag: Books on Demand

Utgivningsdatum: 25/05 2023

Bastabinne är ett textilt hantverk som görs med träbast av gran eller fur. Tekniken har rötter i forntiden som i Ödenäs levt kvar till nu. På 1940-talet definierades binnet som ett ändamålsenligt livslevande forntidsarv. Att binna är den slöjd som alla i Ödenäs socken behärskade och de allra flesta livnärde sig av i vår fattiga skogsbygd där jordbruket inte räckte till för folkets försörjning. Bredden, djupet, omfattningen och den ekonomiska betydelsen för byns invånare visas här i Ödenäs och bastabinnet – från gran till sillakass.

Unescos konvention om immateriellt kulturarv ska förteckna traditionella tekniker och tillverkningsmetoder. Bastabinnet finns med på den svenska listan Levande traditioner som Nämnden för hemslöjdsfrågor ansvarar för.

Sommarsöndagar i Svenljunga hembygdspark

Under fem sommarsöndagar har hembygdsparken varit öppen med kaffeservering, musikunderhållning och diktläsning. Varje år har föreningen ett ”tema” och i år har Malin Karlsson ställt ut delar av sin omfattande servettsamling som totalt omfattar ca 17 000 servetter med olika motiv. Här visas en del bilder på det som kunde beskådas. Vidare har en samling med tidningsurklipp från 70- och 80-talet visats. Här kan man läsa om det mesta som tilldragit sig i Svenljunga under dessa båda årtionden, allt från idrottsresultat, annonser, bröllofsfoton och kommunbeslut.

Göran Eriksson
Svenljunga Hembygdspark

Svenljunga hembygdspark. Under fem sommarsöndagar har det varit öppet för kaffeservering, underhållning och utställning.

Servettutställning
”Poul Pava – han föddes den 10 februari 1967 i Ribe. Han är dansk konstnär och hantverkare. Han målar i en naiv och spontan stil med motiv av den mänskliga formen. Poul har skapat ett spännande konstnärligt universum med distinkta former som beskriver barnet i oss”.

Servettutställning. Motiv från Astrid Lindgrens barnböcker.

Bygd och natur blir digital

Kommande nummer av Bygd och natur är det sista som ges ut i tryckt form. Från nästa år får man istället besöka www.bygdochnatur.se för att läsa tidskriftens artiklar. Alla som vill har möjlighet att prenumerera kostnadsfritt. Ni som använder sociala medier kommer också att träffa på artiklar i ert flöde. Med förändringen vill riksförbundet utveckla sin kommunikation och nå fler medlemmar och allmänhet. Allt högre kostnader för tryck och distribution har också bidragit till beslutet.

Sommar 2002

Vid en liten stuga en bit ifrån byn,
har man varje dag kunnat skåda samma syn.
Där hänger mansbyxor på ett streck
xxlarge och svarta som beck.
Att de aldrig torkar, en sommar som denna?
Jag har lust att gå fram och känna,
i smyg vad det är för tyg.
Jag tror dessa mansbyxor sänder ut fel signaler.
Här bor ingen karl, bara en ensam kvinna
med sina pinaler.

Karin Breman, Varola

Årets hembygdsförening finns i Jämtland

Ströms hembygdsförening mottog pris för Årets hembygdsförening vid Sveriges hembygdsförbunds riksstämma i Halmstad i april,

– Med sitt inspirerande arbete är Ströms hembygdsförening verkligen en värdig vinnare, säger Jan Nordwall, generalsekreterare för Sveriges hembygdsförbund.

Så här lyder juryns motivering: Ströms hembygdsförenings kulturarvsarbete är brett och inspirerande. Tillsammans med museet Jamtli och Strömsunds kommun erbjuder föreningen en Öppen förskola för bygdens småbarnsfamiljer. Den samiska kulturen och samers förutsättningar har synliggjorts med bland annat utbildningar för barn och vuxna. Med sina insatser för lokalsamhället är föreningen en värdig vinnare av utmärkelsen Årets hembygdsförening.

– Det är ett omfattande arbete som landets drygt 2000 hembygdsföreningar lägger ner varje år. Det här vill vi uppmärksamma, bland annat med en utmärkelse, säger Jan Nordwall.

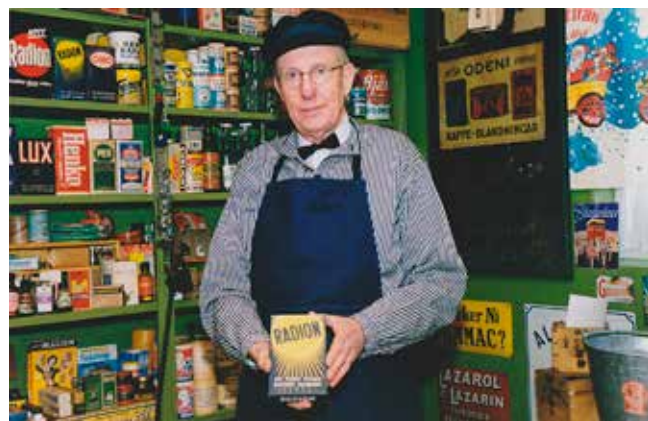
Utmärkelsen delades ut första gången 2016 och gick då till tre föreningar som fick ta emot priset ur prinsessan Sofias hand.

Håkan Espmark är ordförande i Ströms hembygdsförening.

Redaktionen VB

Med tungan rätt i mun. Foto: Mattias Kilefors.

Lanthandelsnostalgi. Pontus Nilszéns Lanthandelsmuseum i Varola. Pontus skapade sitt museum 1987. 2012 donerades lanthandelssamlingarna till Tidaholms museum. Foto: Monika Moberg Kilefors.

Tidaholms museum

Tidaholms museum berättar historien om Vulcan, världens största tändsticksfabrik omkring förra sekelskiftet och om Tidaholms Bruk som tillverkade bland annat möbler och bilar. Arbetarnas, tändstickornas och stadens historia. Tidaholms Bruk tillverkade lastbilar, bussar, brandbilar och andra tyngre bruksfordon mellan åren 1903 och 1934. Drygt 1100 fordon tillverkades vid bruket och ”Tidaholmarn” blev ett begrepp och satte Tidaholm på den bilhistoriska kartan.

Här finns också andra miljöer från trakten, bl a en lanthandel från Varola och en fängelsecell från Tidaholmsanstalten.

Nilszéns Lanthandel lades ner 1971 och hade då funnits i Sandåsen, Varola, utanför Skövde sedan 1891. Efter affärsnedläggningen hade familjen Nilszén kvar en mängd föremål från den gamla lanthandeln. Pontus började med sitt museum 1987. Han avled 2011 och 2012 donerades lanthandelsmuseet till Tidaholms museum. www.tidaholmsmuseum.se/

2007 gav sonen Stefan Nilszén ut boken Lanthandeln i hjärtat – en lanthandlarson i Västergötland berättar.

Monika Moberg Kilefors

Med stöd från

HembygdVäst stöds ekonomiskt av Västra Götalandsregionens kulturnämnd. Ett stöd som vi är mycket tacksamma för. Tack vare det stödet kan vi erbjuda våra föreningar en omfattande och kvalitetsmässigt bra verksamhet.

Filmkväll i Ljungsarp.

Filmkväll i Ljungsarp

1997 byggde Ljungsarps Hembygdsförening sin andra kolmila (den första 1982). I hembygdsgården har det varit filmkväll, då vi fick följa skeendet genom att Torbjörn Selin filmade arbetet under några månader för 26 år sedan.

Under juli-augusti 1997 jobbade ca 15 personer i många timmar för att förbereda och bygga kolmilan på Kvarntorp. Milan bestod av skänkt ved från några skogsägare som fick bränna långsamt för att få fram bra kol.

I början av september samma år anordnades en hantverkshelg och då hade man tänt milan som brann i ca en vecka under bevakning.

För att ta reda på träkolen väntade man till vintern när jorden runt sidorna och ovanpå milan var frusen. Då öppnades en sida och man kunde, tillsammans med skolbarn, raka fram den färdiga kolen som resulterade i ca 800 påsar grillkol. Dessa såldes senare bl a på Gölingstorps marknad.

Efter den mycket intressanta filmen, serverades kaffe med smörgås och kaka.

*Ulla Andersson
Ljungsarp*

Dialekter

Föreningsblad för Västgötlitteratur nr 3 2023 har publicerat en artikel av **Ann-Britt Boman** – Något om västgötadialekten. Här följer några exempel:

Flått – fästing. Du har fått en flått på armen.

Flötäng – bördig äng. Flötängen finns bakom dyngestan.

Förörater – förvirrad. Du ser alldeles förörater ut.

Gålbo – gårdbo, granne. En får hålla såk väl med gålbora.

Hoppetossa – groda. De va många hoppetosser ve dammen.

VÄSTGÖTA- BYGDEN

Redaktionskommitté

Ann-Britt Boman

Spireavägen 5, 513 35 Fristad, tel 033-26 19 21.
073-943 61 75. E-post: annbritt.boman@outlook.com

Jan-Olof Berglund, Stora Rör, Nolgården 3,
541 96 Våring, tel 070-842 04 53.

E-post: j-o.berglund@telia.com

Bo Björklund, Hövägen 9 C, 446 32 Älvängen,
tel 073 -023 11 50. E-post bo.bjorklund1@outlook.com

Tage Brolin, Bäckaskog, Främmestad,
465 97 Nossebro, tel 070-328 13 33.

E-post: frammestad@tagebrolin.se

Pär-Uno Ström, Sidenvägen 10, 441 55 Alingsås,
tel 073-595 96 85.

E-post: parunostrom5@gmail.com

Monika Moberg Kilefors, ansvarig utgivare, redaktör
070-642 56 70, Ekängsvägen 19, lgh 1104, 549 40 Skövde.

E-post: redvastgotab@gmail.com

eller blackhornet.monika.moberg@gmail.com

Förbundsordförande: Lena Ramsberg

Fötene Östergården 1, 447 91 Vårgårda,
tel 0705-32 64 24.

E-post: lenahe.ekonomi@gmail.com

Vice förbundsordförande: Ola Wirtberg

Långesäter 4, 541 97 Lerdala

E-post: ola.wirtberg@telia.com

tel 0708-55 88 23

Förbundssekreterare: Peter Backenfall

Horsby Backgården 1, 524 91 Herrljunga
0513-103 46, 0706-75 96 71

E-post: peter.backenfall@rsgbg.se

Förbundskassör: Jan-Olof Berglund

Stora Rör, Nolgården 3,

541 96 Våring, tel 070-842 04 53.

E-post: j-o.berglund@telia.com

Kanslist: Eva Mann. Västergötlands Hembygds-
förbund, Box 82, 532 21 Skara, tel 0512-105 50,
bostad 070-313 65 60.

Besöksadress: Stadsträdgården, 532 31 Skara

(Västergötlands museum) E-postadress: kansli@vhbf.se

Bankgiro: 378-5383. Swish: 123 214 84 19.

**Har Du en adressförändring, ring till Eva Mann,
tel 0512-105 50. Arbetstid: torsdagar 9-15.**

En levande hembygd öppen för alla

Ornunga. Ungdomarna i Västra låtverkstan hade en egen konsert i tältet vid hembygdsgården i Ornunga. Sidan 16. Foto: Stefan Samuelsson.

Servettutställning i Svenljunga.
Poul Pava, konstnär. Se sidan 19.

Hembygdsmässa i Fornbyn, Skara. Den gamla brandbilen lockade många intresserade. Läs mera på sidan 12 och 27. Foto: Rolf Larsson.

Kinneulle. Ortoceratit.
Se artikel på sidan 8.